

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

імені В. Н. КАРАЗІНА

ФІЛОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

**ЧЕРЕЗКРОКОВЕ СЛОВОТВОРЕННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ЛЕКСИКИ:
ОСОБЛИВОСТІ СТРУКТУРИ Й СЕМАНТИКИ**

Кваліфікаційна робота
студентки 2 курсу
другого (магістерського)
рівня вищої освіти
спеціальності 035 «Філологія»
спеціалізації 035.01
«українська мова і література»
Цимбаленко Поліни Максимівни

Науковий керівник:
Хомік Олена Євгенівна,
кандидат філологічних наук,
доцент

Харків – 2022

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. ІННОВАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ ЯК ОБ'ЄКТ ЛІНГВІСТИЧНОГО ВИВЧЕННЯ	7
1.1 Дослідження інноваційної лексики.....	7
1.2 Неологізми як мовна універсалія	10
1.3 Актуальність розмежування термінів «неологізм», «оказіоналізм»	18
1.4 Погляди науковців на дефініцію оказіоналізмів і їхні диференційні ознаки.....	22
1.5 Оказіональне й потенційне як предмет наукової дискусії	27
Висновки до I розділу	31
РОЗДІЛ II. СТРУКТУРНО–СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЧЕРЕЗСТУПЕНЕВИХ ДЕРИВАТИВ	34
2.1 Неузуальні способи творення оказіоналізмів	34
2.2 Черезкрокове словотворення іменників.....	42
2.3 Черезкрокове словотворення дієслів (дієприкметників).....	49
2.4 Черезкрокове словотворення дієприслівників як особливої форми дієслова	55
2.5 Черезкрокове словотворення прислівників	56
Висновки до II розділу	58
ВИСНОВКИ	60
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	63

ВСТУП

Мовні явища і мова загалом – це динамічні системи, які завжди змінюються і не бувають застиглими у своїх формах. Творення новацій – свідчення безперервної еволюції як мови в цілому, так і її окремих підсистем. У цьому плані дуже важливу роль відіграє зв'язок мови й мовлення, оскільки нові одиниці входять до комунікативної системи саме через комунікацію. «Основним джерелом поповнення словникового запасу є утворення неолексем. Інновації сприяють оновленню мовної системи, вони є безпосередньою реалізацією її потенційних можливостей, що слугують розвиткові системи української мови» [45:14]. Останні десятиліття позначилися появою великої кількості інноваційних одиниць, викликаних як мовними внутрішніми змінами, так і зовнішніми причинами. Мовні зміни початку XXI століття викликали справжній неологічний переворот, який привернув до себе пильну увагу багатьох лінгвістів.

Зважаючи на це, «необхідність наукового вивчення динамічного процесу оновлення та поповнення словникового складу мови сприяла виникненню спеціальної науки – неології, яка перебуває в стані безперервного розвитку, що зумовлено стрімко змінюваними суспільно-політичними умовами життя України початку XXI століття» і відповідно – інтенсивними динамічними процесами в сучасній українській мові [48:7].

Лінгвісти, що досліджують основні тенденції в сфері сучасної неології, указують, зокрема, на такі явища: 1) активне поповнення неологізмами різних груп лексики: сферу термінології, мову інформатики, сучасної преси, різні жанри розмовної мови і т. ін.;

2) активізацію запозичення і вживання іншомовних слів;

3) семантичну й стилістичну динаміку лексики української мови.

Різномасштабне вивчення неологізмів представлено в лексикографічних роботах таких дослідників, як Є. Карпіловська, Н. Клименко, Д. Мазурик,

О. Сербенська, О. Стишов, Н. Валгіна та ін. Учені визначають типи неологізмів, установлюють їхні основні особливості, спираючись на словотвірні аналогії й семантичні ознаки, подають тлумачення конкретних слів, найбільш цікавих з точки зору семантичних і стилістичних особливостей, а також аналізують їхню актуальність і комунікативну потребу, підтверджуючи свої висновки значною кількістю прикладів.

Відзначимо, що процес появи неологізмів здебільшого пов'язаний із порушенням норм словотворення, які частково відзначаються okazіональністю. Такий вихід за межі узусу, на нашу думку, зумовлений переважно не стільки потребою назвати якусь реалію чи факт дійсності, скільки бажанням створити якийсь новий образ, додати емоційної виразності й експресивності, нових акцентів висловлюванню. Особливо помітний цей процес у художніх творах, в основі яких лежить виражальність, відтворення почуттів, емоцій, настроїв, оскільки саме тут виникає багато лексичних одиниць, що вирізняються оригінальністю способу творення, новизною й незвичністю семантики.

Зосереджуємося на тому факті, що питання, пов'язані зі статусом okazіональних одиниць здавна входили в коло наукових інтересів мовознавців. Значна кількість науковців присвятила свої статті, монографічні та дисертаційні дослідження питанням okazіоналістики, починаючи з ХІХ століття й до сьогодні, серед яких Е. Ханпіра, М. Бакіна, О. Земська, А. Брагіна, А. Березовенко, Г. Віняр, О. Стишов, Д. Мазурик, А. Самойлова, А. Грищенко, І. Ющук, О. Тараненко, В. Горпинич, І. Білодід, А. Коваль, О. Пономарів, Л. Кравець, А. Москаленко, І. Шашкін, К. Ленець, О. Сербенська. Дослідження сучасних лінгвістів-неологів проводяться з погляду на індивідуально-авторські новотвори як одиниці, що не відповідають загальноприйнятим мовним нормам.

Варто зосередитись на проблемах неузвального словотвору, його різних напрямів. В україністиці цим питанням займалися Г. Вокальчук, В. Герман, Л. Павленко, О. Стишов, В. Чабаненко, Т. Юрченко, Ж. Колоїз. Специфіку

утворення та функціонування okazіоналізмів вивчали О. Габінська, Н. Фельдман, О. Ханпіра й інші. Відзначаємо й широке коло мовознавчих праць, зокрема Л. Шеляховської, М. Богданова, І. Улуханова, М. Бакіної, М. Калніязова, І. Агаронян, присвячених розгляду словотвірних особливостей неологізмів. Лексико-семантичний аспект okazіональних одиниць цікавив Г. Гончаренка, Д. Шмельова й інших дослідників. Семантико-словотвірні особливості okazіоналізмів розробляла Л. Чехова. Увагу на стилістичну функцію незувальних авторських утворень звертали Т. Анісімова, Р. Кисельова, В. Калашник. Актуальність і необхідність дослідження індивідуально-авторських інновацій обґрунтовано в наукових працях І. Агаронян, Г. Винокура, А. Єфімова й інших. Висвітленням теоретичних питань неології займалися І. Білодід, Н. Сологуб, М. Жовтобрюх, Б. Кулик, М. Плющ. Привертають увагу праці з теорії okazіоналістики Ж. Колоїз, Т. Воробйової, А. Новосьолової, Н. Бабенко, А. Оганесян, Т. Чернявської, С. Абакумова, Р. Намітокової, Б. Томашевського й інших відомих лінгвістів.

Таке надзвичайно широке коло досліджень, присвячених питанням неології й okazіоналістики, їхнім різними аспектами, засвідчує високу продуктивність інноваційних процесів в українській літературній мові, зокрема в художніх і поетичних текстах [9:27].

Із огляду на вище окреслене констатуємо, що актуальність нашої роботи зумовлюється : 1) необхідністю вивчення проблем, пов'язаних із процесами утворення нових слів у мові та мовленні;

2) різноспрямованістю досліджень новацій у мові засобів масової інформації, які є потужним чинником збагачення словника української літературної мови;

3) відсутністю монографічного вивчення незувальних способів деривації, зокрема черезкрокового словотворення.

Отже, **мета** нашого дослідження – з'ясувати структурно-семантичні особливості дериватів, що постали внаслідок черезступеневої деривації.

Для її реалізації поставлені такі **завдання**:

- узагальнити напрацювання мовознавців щодо проблеми типологізації нових мовних одиниць;
- виявити особливості неuzuальних способів словотворення;
- охарактеризувати структурні різновиди черезкрокових дериватів;
- з'ясувати словотвірні значення черезкрокових похідних різної частиномовної належності;
- установити продуктивність/непродуктивність словотвірних типів черезкрокових дериватів;
- визначити опосередковані мотиваційні стосунки аналізованих дериватів.

Об'єктом нашої роботи є новотвори в системі української мови, спродуковані способом черезкрокової деривації.

Предмет аналізу – структурно-семантичні особливості черезкрокових дериватів.

Методи дослідження. Подана робота носить системний характер, у ній реалізується компонентний підхід до аналізу семантики неологізмів. Під час дослідження як основний використовується описовий метод з елементами порівняльного.

Джерельною базою роботи слугували такі словники: «Лексико-словотвірні інновації. 2012–2013» за ред. А. М. Нелюби, «Лексико-словотвірні інновації. 2015–2016» за ред. А. М. Нелюби, «Нове в українській лексиці» за ред. Д. В. Мазурик «Тлумачно-словотвірний словник okazіоналізмів» за ред. Ж. В. Колоїз та ін. Крім того, джерелами дослідження стали інноваційні одиниці, дібрані з публіцистичних текстів і дописів в Інтернет-мережі за останні два десятиліття.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до розділів та бібліографічного списку використаної літератури.

РОЗДІЛ I. ІННОВАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ ЯК ОБ'ЄКТ ЛІНГВІСТИЧНОГО ВИВЧЕННЯ

1.1 Дослідження інноваційної лексики

Мова еволюціонує разом із розвитком суспільства, зокрема в економіці, суспільно-політичному круговороті, науково-технічній, духовній і культурній сферах соціального життя, оскільки вона має задовольняти потреби людей, які її використовують, і являє собою цілу структурну систему, яка характеризується внутрішньою організацією. Ідеться про системні міжрівневі взаємозв'язки, стилістичні зміни, існування мовних антиномій, власний словотворчий потенціал, тощо.

Варто зауважити, що соціальна зумовленість лінгвальних змін пов'язана з основною функцією мови в суспільстві – комунікативною, тому мова завжди має перед собою задачу реалізувати свої можливості в забезпеченні потреб суспільства в спілкуванні, що викликає «пошук найбільш раціональних засобів номінації. Усе нове, звичайно, потребує вербалізації, тому нова лексика характерна певному історичному періодові несе в собі в стислому вигляді досить широку інформацію про особливості різних сфер життя своєї епохи» [43:8]. І чим важливішою є епоха для певного суспільства, зазначає О. Муромцева, чим більшою мірою вона насичена «життєво важливими подіями, тим активніше реагує мова творенням нових слів, що забезпечують і вимоги суспільства, і вимоги мови, що розвивається» [43:11].

Поповнення лексики новими одиницями є закономірним явищем. Особливо активно мова реагує на відповідні зміни в суспільстві з кінця ХХ – початку ХХІ століття, з огляду на що виникає велика кількість нових одиниць сучасної мовної системи початку ХХІ століття, що є особливістю розвитку сучасної української мови.

Крім того, поповнення лексичного фонду новоутвореннями пов'язане з чинниками не тільки зовнішнього, але й внутрішнього характеру. «Мовний

розвиток підпорядкований своїм власним законам, закладеним у мові можливостям змінюватися в тому чи тому напрямку. Власний мовний механізм має потенційні засоби, що зумовлюють поповнення лексичного арсеналу мови» [40:11].

Нові мовні одиниці, як зауважує Г. Вокальчук, є «унікальним джерелом різноманітної інформації : вони у свій спосіб характеризують добу, у якій виникли; суспільство, лінгвокультурний колектив мовців, для якого такі одиниці є актуальними, і, насамкінець, саму мову, стан її словотвірної системи у результаті взаємодії внутрішніх та зовнішніх ресурсів для творення нових номінативних одиниць» [9:153].

Звичайно, на сьогодні кількість різноманітних вітчизняних та закордонних теоретичних праць з різних аспектів вивчення інноваційних одиниць не вичерпується, але окремі питання потребують пильного дослідження науковців.

Звертаємо увагу на такі питання:

- 1) аналіз терміна «неологізм», зміст та обсяг поняття, критерії виділення неологізмів;
- 2) проблема типологізації інноваційних мовних одиниць;
- 3) сучасний стан досліджень інноваційних мовних одиниць;
- 4) позамовні й внутрішньомовні чинники появи лексичних інновацій;
- 5) питання про існування й місце okazіоналізмів у системі сучасної української мови;
- 6) розмежування поняття «неологізм», «оказіоналізм», «потенційне слово».

Поява інноваційних одиниць, процесів, явищ викликала увагу мовознавців до інноваційних процесів. Сам термін "інноваційні процеси" розглянув болгарський дослідник Г. Гочев. Як зауважує мовознавець, «інноваційні процеси – це процеси, що виявляються на лексичному рівні й охоплюють: 1) появу нових слів – як питомих, утворених на ґрунті української

мови, так і запозичених (неологізація); 2) появу нових значень у загальновідомих словах (розширення семантики слова); 3) пасивізацію та актуалізацію, тобто активну міграцію слів у межах лексичної системи від периферії до центру і в зворотному напрямку» [15:157].

Учений розглядає інноваційний процес як один із видів загального «новаційного» процесу в лексиці. Термін «інноваційний процес» він ототожнює з терміном «новація» та використовує для називання будь-якого феномену (одиниці, ознаки, форми, функції і т. ін.) в лексичній структурі мови, що вперше вияв себе. Г. Гочев розрізняє поняття "інноваційний процес" і "процес неологізації". Дослідник вважає, що наслідком інноваційного процесу є «лексичні інновати», які виникли внаслідок «зміни (оновлення, перетворення, відродження) лексичних одиниць, наявних у мові». «Інноваційний процес» у лексиці передбачає зміни на системно-семасіологічному та функціональному рівнях, оскільки пов'язаний із поверненням маловживаних чи застарілих слів із пасивного словника в активний та вихід слів з активного в пасивний словник, перехід лексики з групи слів обмеженого в групу слів необмеженого використання, перехід лексичних одиниць з однієї сфери спілкування в іншу. А «лексичні неологізми» (лексичні одиниці (слова, номінативні словосполучення, фразеологізми), що раніше не існували в мові), виникли внаслідок процесу неологізації [15:159].

«Зрозуміло, що збагачення лексико-семантичної системи відбувається саме в тих групах лексики, які є комунікативно актуальними й відображають провідні тенденції суспільства» [29:112]. Як свідчать матеріали дослідження, однією з груп інноваційних входжень, що збагатили словниковий склад, є поява нової мовознавчої науки.

Підтвердженням цього є той факт, як зазначає Н. Клименко, що вивчення інноваційних одиниць спричинило появу в кінці ХХ століття нової мовознавчої дисципліни – інноватики. Насамперед ця галузь вивчає форми, семантику та особливості функціонування нових слів, установлює їхні

системні відношення, відповідність чинним мовним нормам (теорія інноватики), а також займається моделюванням процесів змін у мові та створенням спеціальних словників мовних інновацій, тобто неологічних словників (лексикографія, неографія) [28:5].

Джерельна база аналізу інноваційних процесів в українській мові представлена в новому Словнику української мови у 20-ти томах, який найповніше представляє неологічні входження в усіх сферах функціонування української мови й на сьогодні дає можливість провести об'єктивний аналіз динаміки української лексики. Словник уклали науковці Національної академії наук України та викладачі вищих навчальних закладів у межах Національної програми – Словники України. Його основу становить тлумачний Словник української мови в 11-ти томах, а також лінгвістичні матеріали, дібрані Українським мовно-інформаційним фондом НАН України, що нараховує понад 76 млн слововживань, залучена й лексична картотека Інституту української мови НАН України, яка містить понад 6 млн карток. СУМ–20 створений із використанням нової комп'ютерної технології лексикографування, розробленої в Українському мовно-інформаційному фонді НАН України. Зіставлення Словника української мови в 11-ти томах та нового Словника української мови у 20-ти томах надає можливості проаналізувати інноваційні процеси, що відбуваються в лексико-семантичній системі української мови, виявити тенденції та шляхи її розвитку, установити причини виникнення та характер цих змін.

1.2 Неологізми як мовна універсалія

Нові слова, які «об'єднуються загальною семою «нове» в синонімічний ряд (новотвір, неотвір, новація, інновація, нова номінація, неонімінація, нове найменування, нововведення, неологізм, неонім, неоверб, неонейм тощо)» [27:127] становлять об'єкт вивчення науки про неологізми – неології.

Напрямок її діяльності є виявлення нових слів, а також нових значень лексем, аналіз чинників появи, вивчення засобів їхнього утворення. Одні з названих термінів є відомими вже давно, інші з'явилися нещодавно.

Найпоширенішим із вищеназваних термінів є «неологізм», який «першим почав використовуватися на позначення нового (іншомовного) слова. Цей термін було запозичено з французької мови в ХІХ столітті (neologisme – з грецької neoslogos – нове слово)» [20: 43]. Серед різноманіття тлумачень неологізмів, яких немало, увагу звертаємо на дефініції О. Земської [22:227], Ж. Колоїз [30:10], М. Жовтобрюха [20:60], оскільки концепції вищеназваних лінгвістів репрезентують визначення поняття «неологізм», яке в сучасному мовознавстві прийнято uważати традиційним. Відповідно до розуміння дослідниками специфіки новаційних одиниць під **неологізмом** розуміємо слова або сполучення слів, що виникли у визначений період у мові чи використані одного разу в певному тексті або акті мовлення. Як бачимо з наведеного тлумачення терміна, науковці підкреслюють, що поява неологізмів пов'язана в мові з певним етапом розвитку, і їхня новизна чітко усвідомлюється мовцями. Крім того, учені відзначають, що новотвори вживаються лише в певному тексті чи мові автора. Це, вважаємо, свідчить про розрізнення мовознавцями в межах інноваційної лексики групи загальнономовних неологізмів та індивідуально-авторських одиниць. На нашу думку, такий підхід до тлумачення новацій повністю відображає неоднорідність загальної маси новотворів із погляду їхнього походження, функціонування й подальшої перспективи, а отже, є абсолютно правомірним.

По-іншому визначає неологізми Б. Томашевський, який під цим терміном розуміє «індивідуально-авторську неолексему, тобто таке слово, яке утворює сам художник, сам поет, письменник не для того, щоб дати загальне поширення останньому, увести до загального вжитку, до загального словника, а для того, щоб читач відчував у процесі сприйняття художнього твору, як перед ним народжується нове слово» [56:111]. Неологізм, пише науковець, повинен завжди сприйматися як витвір певного майстра слова, він

неповторний [56:112]. Уважаємо одним із суттєвих недоліків концепції дослідника є неврахування одиниць, авторську належність яких важко або неможливо установити.

Привертають увагу міркування щодо визначення поняття «неологізм» і Ж. Колоїз, яка говорить, що в цілому під цим терміном можна розуміти все те нове, що характеризує зміни й розвиток у мові [30:4]. На наш погляд, таке твердження дещо загальне й розмите, але, безперечно, заслуговує на увагу. Крім того, зазначимо, що міркування авторки співзвучні думкам В. Гака, за якими терміни «неологізм» й «інновація» «для позначення будь-яких лексико-семантичних новоутворень, узуальних чи okazіональних у широкому плані» є тотожними [13:38]. Ми повністю підтримуємо тезу щодо взаємозамінності вищеназваних дефініцій, що видається нам доцільним з огляду на актуальність питань, які стосуються теорії неології.

Цікаві думки про сутність поняття «неологізм» висловила й О. Сербенська, назвавши такі слова лексичними інноваціями. Дослідниця зазначає, що інновації – це «новотвори, запозичення, а також уключення й уходження в мову, зумовлені перерозподілом значень у видах і жанрах мовлення; це й відродження слів і висловів із минулих епох» [51:108]. На наше переконання, учена абсолютно правильно акцентує на тому, що розгляд такого явища, як неологізми, із точки зору категорії історичності й індивідуальної належності буде неповним і некоректним без урахування похідності цих одиниць.

Однією з відомих і таких, що залишила помітний слід у теорії неології, є концепція О. Ахманової, що передбачає два основні підходи до розуміння природи неологізмів. Перший – визначає неологізми як слова чи звороти, утворені на позначення нового предмета або нового поняття. Другий підхід розглядає нові слова та звороти, що не отримали «прав громадянства» в загальнонародній мові й належать до особливого, нерідко зниженого, стилю мовлення [4:104]. Такі твердження дослідниці, як нам видається, занадто категоричні, зважаючи на те, що нове необов'язково має бути гіршим чи

зниженим; авторка не враховує також той факт, що новаційні одиниці можуть належати до сфери високого, поетичного стилю мовлення.

Дещо інакше характеризує неологізми Т. Анісімова, відзначаючи, що слово може уважатися новим доти, доки новизна його чітко усвідомлюється мовцем. Крім того, дослідниця наголошує на тому, що ці одиниці пов'язані лише з сучасним життям певного народу [1:88]. Пропоновані тези, на наш погляд, висувають на перший план й абсолютизують параметри новацій, що, безумовно, є важливими, але не першочерговими. У цьому контексті зауважимо, що слово може лишатися неологізмом незалежно від історичного контексту чи часу, коли воно виникло.

Подібні до Т. Анісімової міркування висловлює й О. Волох, обстоюючи думку «про необхідність розуміння того, що новація – це категорія історична, тобто нове слово залишається неологізмом лише до того часу, поки воно не стало загальноживаним» [11:170]. Зауважимо, що, з одного боку, такі думки видаються правомірними, оскільки «часові межі, безперечно, упливають на процес утворення та функціонування новацій» [29:115], а з другого боку, мовознавець дещо перебільшує значення параметрів частотності й уживаності для надання словам статусу неологізмів.

Уважаємо за потрібне відзначити, що багато лінгвістів основною ознакою неологізмів вважають «новизну лексичної одиниці в суспільній свідомості в межах певного часового проміжку» [44:62]. Цієї позиції, зокрема, дотримуються І. Андрусак, К. Брітікова, Д. Ганич, Д. Мазурик, О. Мешков, Р. Намітокова, І. Олійник. Не применшуючи внеску мовознавців, дозволимо собі не погодитися з пропонованим твердженням, оскільки поняття «нове» й «новизна» є досить умовними, крім того, їх можна схарактеризувати як суб'єктивну категорію.

Як стає зрозумілим із вищерозглянутих концепцій учених, у традиційному мовознавстві неологізми прийнято вважати історично змінним поняттям, безпосередньо залежним від певних часових меж. Відповідно, доцільно, на нашу думку, сказати, що будь-яка новація в перспективі може

поступово втрачати свій статус неологізму через низку чинників, серед яких соціалізація й функційне закріплення в лексико-семантичній системі мови, оскільки такі слова або засвоюються мовцями, або ні, що, безперечно, впливає на рівень вияву «новизни». Таким чином, констатуємо, що відносність описуваного параметра впливає на нечіткість і невизначеність термінологічного апарату неології. Звернемо увагу також на непоодинокі спроби лінгвістів зняти цю проблему умовності. Цікавою в цьому контексті, на наше переконання, видається спроба подолати розмитість поняття «новизна» закордонною вченою Н. Котеловою, що запропонувала низку параметрів-конкретизаторів, серед яких називаються «час» і «мовний простір», із метою уточнення оцінюваного за ознакою новизни й установа структурих ознак досліджуваної одиниці. Згідно з першим, який є основним, неологізмами називають слова якого-небудь періоду, яких не було в попередньому періоді» [32:14]. Таким чином, неологізмом вважають слово, що відобразило реалії певного часового зрізу. Для цього необхідно лише визначити межі періоду, склад неологізмів якого встановлюється, і межі періоду, до якого береться певний відрізок часу.

Другою суттєвою ознакою визначення неологізму Н. Котелова вважає «точку відліку в мовному просторі: переміщення слів з однієї сфери вжитку в іншу. Мовний простір може конкретизуватися різними ознаками: у мовах узагалі, у певній національній мові, у літературній мові, у певній підмові» [32:29]. Це твердження Н. Котелової щодо належності неологізмів до мови або мовлення як виду просторової характеристики новацій вважаємо суперечливими. Учена обстоює думку про те, що на позначення нового в мові та мовленні доцільно використовувати різні терміни: нові слова й неологізми відповідно [33:15]. Ця позиція, як нам видається, є досить непослідовною, оскільки вона відкидає загальновизнані традиційні погляди на це питання.

Важливим також є параметр, що стосується форми мовних одиниць, який переважно впливає на визначення типу неологізму: новим може бути не тільки слово, але й значення слова (семантичний неологізм), а також

сполучення слів (ідіома). Четвертий конкретизатор пов'язаний зі встановленням словотвірних ознак інноваційності слова, які вказують на його новизну.

На наш погляд, така абсолютизація новизни авторкою дещо звужує межі понять, що мають статус неологізмів, оскільки таким чином із розряду новацій за певних умов можуть випадати індивідуально-авторські одиниці. Крім того, зауважимо, що теорія Н. Котелової містить ряд суперечностей, серед яких назовемо параметр «мовного простору», що передбачає виокремлення субмов і варіантів мови. З одного боку, така дефініція має об'єктивне підґрунтя, але, із другого боку, є відносною, оскільки літературна мова – динамічна система. Отже, такі характеристики останньої, як загальнодоступність і функційна полівалентність, передбачають входження не лише нормативних одиниць, а й слів, які перебувають на периферії узусу, що, за словами А. Березовенко, постійно оновлюють літературну мову [6:28].

Можемо зробити висновок про те, що сьогодні більшість неологів оперує терміном «неологізм» у такому формулюванні: «Слово, а також його окреме значення, вислів, які з'явилися в мові на певному етапі розвитку або були вжиті в якомусь акті мовлення, тексті чи мові певного автора й новизна яких усвідомлюється мовцями» [28:139]. Однак, попри єдність лінгвістів у визначенні новацій, семантичні, формальні, окремі структурні, етимологічні й інші параметри таких слів, що зумовлюють потребу в їхній диференціації, не дають змоги дійти остаточних висновків щодо поділу неологізмів на певні групи (оказіоналізми та потенціалізми, оказіональні й напівоказіональні одиниці тощо).

У монографії «Теоретичні основи неології» О. Сенько пропонує «звужити надмірно широке значення терміна «неологізм» та використовувати його лише на позначення «нового слова»» [50: 39]. На думку автора, неологізм – це «власне лексична категорія», й тому недоцільно зараховувати до неологізмів одиниці неслівного характеру, зокрема, морфеми й словосполучення.

Як бачимо, дуже гостро постає проблема визначення елементарних понять. Найпоширенішим поняттям є – неологізм. Академічне видання «Українська мова: Енциклопедія» подає таке значення неологізму – «слово, а також його окреме значення, вислів, які з'явилися в мові на певному етапі її розвитку (загальномовні неологізми) або були вжиті тільки в певному акті мовлення, тексті чи мові конкретного автора (стилістичні, або індивідуально-авторські неологізми)» [57:408]. Найголовніше – те, що інноваційний зміст визначається тільки на лексичному рівні.

У словнику лінгвістичних термінів Д. Ганича й І. Олійника зазначено, що «неологізм» – це слово або зворот мови, які позначають новий предмет або виражають нове поняття» [47:151].

Вивчаючи інноваційні процеси в словотворенні сучасної української мови, А. Нелюба пропонує розмежовувати поняття неологізм за типами номінації на семантичний, словотвірний, синтаксичний та абро-ідеографічний, беручи за критерій поділу типи номінації. При цьому мовознавець зазначає, що за частотністю появи суто нового вищеназвані типи неологізмів розрізняються між собою. Погоджуємося з думкою А. Нелюби про те, що серед названих найменшою мірою виявляють свою активність саме словотвірні неологізми. Ознаками цих неологізмів, на думку науковця, є: творення дериватів за новим словотвірним типом; утворення неологізму за допомогою нових словотворчих засобів; новотвір є зразком-утіленням нового словотвірного значення. Виділення всіх цих ознак при творенні номіна постають у комплексі дуже рідко, тому учені пропонують увести поняття абсолютного (повного) і відносного (неповного) словотвірного неологізму. Відповідно в абсолютному неологізмі поєднуються всі три вищеназвані компоненти, а у відносному – наявні одна або дві ознаки [45].

Дискусійним також є питання щодо розмежовування понять «неологізм» і «новотвір», бо, на думку більшості лінгвістів (І. Андрусак, К. Брітікова, Д. Ганич, Д. Мазурик, О. Мешков), відмінності між новотворами та неологізмами полягають в тому, що, по-перше, новотвори виникають у мові

на позначення раніше невідомих понять, а неологізми, уходячи в мовну систему, несуть додаткову інформацію до вже наявних понять. По-друге, нові слова відрізняються також і причинами їхнього виникнення: у появі новотворів основна роль належить позамовним чинникам, а в продукуванні неологізмів узаємодіють інтра- й екстралінгвальні причини. По-третє, різними є темпи переходу нових слів із периферії ближче до центру лексичної системи: новотвори значно швидше проходять цей шлях, ніж неологізми, які повільно (і тільки частина з них, що найточніше відповідає потребам носіїв мови) переміщуються в напрямку до центру лексичної системи.

На думку Д. Мазурик, неологізмами є «слова, значення слів або нерозкладні сполучення слів, які сформувалися в мові впродовж певного історичного періоду для найменування нової об'єктивної реалії» [40:6]. Зауважимо, що коли слово вже є закріпленим у мові й активно функціонує, воно, перестає бути неологізмом.

З наведеного різноманіття дефініцій нових слів переконливим видається визначення, подане О. Стишовим: неологізми – це «слова, словосполучення, фразеологізми, окремі їхні значення, що з'явилися на певному етапі розвитку мови для передачі нових реалій і понять, периферійних номінацій, актуалізація яких зумовлена соціальними й територіальними чинниками функціонування літературної мови, а також okazіоналізми (індивідуально-авторські новації), використані одноразово в мовній практиці певного автора, видання, редакції чи в конкретному тексті. Новизну цих номінацій усвідомлюють мовці» [53:77].

Залежно від того, який аспект є основним під час визначення нових слів, є підстави констатувати те, що обсяг поняття «неологізм» може бути різним. Цілком природно, на наш погляд, що структурно-семантична неоднорідність неолексем зумовлює спроби ґрунтовно проаналізувати, систематизувати, класифікувати одиниці в межах цієї групи. Однак, існування різноманітних термінів на позначення того самого явища не лише не сприяє взаєморозумінню між лінгвістами, але й певною мірою шкодить більш глибокому вивченню самого явища.

1.3 Актуальність розмежування термінів «неологізм», «оказіоналізм»

У роботах, присвячених вивченню інноваційної лексики, однією з дискусійних є проблема розмежування неологізмів та оказіоналізмів. Широке систематичне вивчення оказіональних слів почалося порівняно нещодавно, при цьому проблеми оказіональності ставали об'єктом досліджень таких видатних лінгвістів, як Н. Фельдман, Г. Винокур, А. Смирницький, Е. Земська, Г. Вокальчук, Н. Котелова, Ж. Колоїз, А. Ликов, А. Нелюба, Г. Ханпіра, В. Лопатин, А. Ликов, І. Улуханов, Н. Янко-Триницька та ін. Але попри значну кількість робіт, присвячених аналізу оказіонального словотворення, семантичний і функціональний аспекти оказіонального слова в художньому тексті є недостатньо вивченими. Крім того, як засвідчує аналіз фактичного матеріалу, процес поповнення оказіоналізмами є безперервним, тому не можна говорити про повноту їхнього дослідження.

Як показує аналіз робіт останніх років, присвячених вивченню оказіоналізмів, більшість неологів визнає оказіональні слова особливим типом нових слів, однак деякі вчені відмежовують оказіональні лексеми від неологізмів (А. Ликов, Н. Серкова), аргументуючи свою точку зору тим, що оказіональні слова володіють властивостями, відсутніми для канонічних новоутворень.

Слід відзначити, що «кожний оказіоналізм є неологізмом, хоча не кожний неологізм можна вважати оказіоналізмом» [32:44]. Мовознавці висловлюють різні думки щодо того, чи варто взагалі розрізняти ці одиниці; якщо таке розрізнення можливе, то на яких підставах. У цьому контексті слухними видаються тези О. Земської [22:53] й А. Михалева [42]. Лінгвісти наголошують на тому, що оказіональні слова вирізняються з-поміж новоутворень мови (неологізмів), тому що зберігають свою новизну, незважаючи на реальний час створення. Саме цим, зокрема, на наше переконання, можна пояснити той факт, що оказіональні одиниці рідше

входять до кола узусних, ніж інші новації, зокрема й неологізми. О. Волох [11], натомість, обстоює непотрібність розмежування неологізмів й okazіоналізмів.

Варто, на наш погляд, сказати про те, що дійти згоди в окресленні меж розрізнення неологізмів і близьких до останніх понять, зокрема й okazіональних одиниць, сьогодні науковці не можуть. Наприклад, М. Фельдман, розглядаючи відмінність слів-саморобок від неологізмів, звертає увагу на те, що «останні перебувають у будь-який момент у словниковому складі мови, а перші не отримали поширення, не увійшли в мову й унаслідок цього зберігають свою новизну» [62:64]. Вищевикладене дає змогу констатувати, що в межах інновацій варто виділяти два типи нових слів: «неологізми, що стають загальноновживаними, й okazіоналізми, які здебільшого не входять до складу загальної мови» [62:66].

Аналогічні чи схожі міркування висловила свого часу й Р. Намітокова, обстоюючи доцільність диференціації понять «неологізм» й «okazіоналізм». Учена аргументує свою позицію фактом «належності okazіональних утворень конкретному авторові, називаючи їх індивідуалізмами» [44]. Концепції М. Фельдмана та Р. Намітокової, попри певну односторонність, визначають такі надзвичайно важливі для вивчення нових слів критерії, як частотність, сфера поширення й коло функціонування (загальне чи індивідуальне вживання).

Однак найбільше непорозумінь виникає під час визначення okazіоналізмів як одиниць мовлення й неологізмів як нових слів мови. Достатньо повно та різнобічно трактує цю проблему Н. Бабенко, указуючи на необхідність чіткого розмежування okazіоналізмів як мовленнєвих утворень і неологізмів як новацій мови: «Якщо okazіоналізми з'являються в мовленні мовця або того, хто пише в цій ситуації, створюються майстрами слова в певному контексті й не розраховані на активне поширення та закріплення в узусі, то неологізми утворюються з метою найменування нового предмета чи явища позамовної дійсності й розраховані на подальше закріплення в лексичній системі мови» [5:12]. Уважаємо таке трактування різниці між вищеназваними термінами авторкою дещо одностороннім, оскільки, по-перше, в

узусі потенційно може закріпитися будь-яка одиниця – як неологізм, так й okazіоналізм, – по-друге, неологізми утворюються не лише з суто номінативною функцією називання позамовних явищ дійсності, а й із різними стилістичними, диференційними настановами чи з метою повторної номінації уже відомих понять, пов'язаних і з позамовними, і з лінгвістичними чинниками.

Схожій позиції дотримується й О. Черепанов [64:65], який стверджує, що okazіональні новоутворення – це слова, які вживаються в мовленні, але не стали фактом мовлення. Таким чином, теза попередньої дослідниці доповнюється й уточнюється, хоча такий підхід, на нашу думку, зачіпає лише окремий аспект функціонування новацій.

У цьому контексті, вважаємо, доречно згадати концепцію М. Богданова [7:156], який наголошує на тому, що найкраще передає зміст такого явища, як okazіоналізм, термін «мовленнєве новоутворення», вважаючи основною його відмінністю від неологізму належність до сфери мовлення, а не мови. Безумовно, така особливість новотворів має місце, проте, на наш погляд, вона не може вважатися вагомою і принципово важливою, оскільки диференціація неолексем лише за належністю мові чи мовленню не є достатнім критерієм для класифікації.

Вищевикладене дає змогу відзначити, що більшість лінгвістів погоджується з необхідністю розмежування в межах інноваційної лексики неологізмів й okazіоналізмів, указуючи на належність перших до сфери мови, а других – мовлення. Ми, у свою чергу, обстоюємо хибність такого поділу термінів на позначення інноваційних лексем і погоджуємось із думкою Ю. Островської [48], яка констатує, що в цілому коректність застосування того чи того терміна на позначення нового в лексиці й доцільність звертання до дихотомії неологізм/okazіоналізм повинна ґрунтуватися передусім на характері дослідження новоутворень і на цілях дослідників. Відмовляючись від суворого розмежування матеріалу з огляду на його усталеність, вважаємо можливим застосовувати термін «неологізм» для позначення як мовних, так і

мовленнєвих фактів. На нашу думку, критерії розмежування okazіоналізмів як фактів мовлення й неологізмів як одиниць мови, наведені Н. Бабенко, О. Черепановим, М. Богдановим й іншими вченими, видаються непереконливими та дещо однобічними.

Цікаво, що деякі мовознавці говорять про недоречність надання okazіоналізмам статусу нових слів, аргументуючи це нездатністю таких одиниць «старіти». Безумовно, відзначити часткову правомірність таких тез, на наш погляд, варто, однак такий критерій видається суб'єктивним і нечітким. У цьому контексті звернемося до думки О. Габінської, яка доволі незвично тлумачить термін «okazіоналізм», контамінуючи вищевикладені міркування з класичною теорією okazіоналістики: «Okazіоналізми можна назвати неологізмами. Okazіоналізми – це нові слова, тобто слова, невідомі раніше загальній літературній мові, точніше більшості її носіїв, для яких кожне таке слово сприймається як нове, незнайоме, незвичайне, незалежно від того, із якою метою воно створене: суто номінативною чи експресивно-стилістичною, за якою моделлю: високо- чи малопродуктивною, непродуктивною чи один раз втіленою у слові» [12:93]. Авторка підкреслює потенційну можливість надання статусу нового слова okazіональним утворенням, однак наголошує на незвичності й низькому частотному вживанні таких лексем, що впливає, відповідно, на відчуття «новизни» в таких словах. Безперечно, науковець указує на те, що маловживана okazіональна одиниця щоразу сприймається мовцем як нова, отже, за логікою дослідниці, ці утворення дійсно нездатні «старіти». Варто зауважити, що О. Габінська торкається питання перспективи існування слів-саморобок на певному етапі.

Досить послідовною й аргументованою видається позиція А. Березовенко, у якій обстоюється думка про те, що «для лінгвістичного аналізу інноваційних процесів майбутнє кожного конкретного слова не має присутнього значення. Дослідження певного синхронного зрізу лексики, очевидно, не повинно відмовлятися від розгляду okazіональних одиниць. Адже будь-які види новоутворень народжуються в тій самій мовній системі» [6:10].

Як узуальні, так й okazіональні одиниці є результатом дії актуальних на сучасному етапі мовних механізмів. Факти мовлення утворені тими самими словотворчими засобами й за тими самими моделями, що й узуальні слова. «Виявлення нетипових для попереднього розвитку мовних явищ (які часто сприймаються як okazіональні) видається важливим для отримання найбільш повноцінної картини інноваційних процесів, що відбуваються протягом невеликого періоду» [6:10]. Ми повністю погоджуємося з таким твердженням А. Березовенко, оскільки, на наш погляд, перспектива мовних одиниць жодним чином не впливає на той факт, що й узуальні, і незузуальні утворення є одиницями однієї комунікативної системи, яка певною мірою стає заручницею тих процесів, що відбуваються в ній на певному етапі.

Аналіз вищевикладеного дає підстави констатувати, що розрізнення понять «неологізм» й «okazіоналізм» є важливим і необхідним, оскільки врахувати всі особливості структури, семантики, функціонування та походження нових слів у межах жодного із запропонованих лінгвістами термінів не видається можливим.

1.4 Погляди науковців на дефініцію okazіоналізмів і їхні диференційні ознаки

Широке й системне дослідження okazіональних слів почалося порівняно недавно. У вченні про нові слова термін «okazіоналізм» з'явився в 1957р. Питання okazіональності не можна відносити до категорії маловивчених, оскільки в україністиці на сьогодні вже накопичений багатий теоретичний матеріал. Розгляду загальних проблем okazіоналістики присвячені праці таких вітчизняних і зарубіжних учених-мовознавців, як Н. Бабенко, Л. Брагіна, Е. Говердовська, Н. Гольцова, О. Земська, В. Лопатін, Л. Ликов, І. Улуханов, Н. Фельдман, М. Шанський, Р. Будагов, Ж. Колоїз, М. Плющ, О. Сербенська й інші. Okazіоналізми як елементи ідіостилю письменників детально розглядаються в роботах Т. Винокура (okazіоналізми у творах

В. Маяковського), Г. Вінтер (оказіональне словотворення в поезії В. Стуса), К. Голобородька (оказіоналізми в поезії С. Кирсанова), В. Калашника (оказіональне словотворення у творах В. Стуса, М. Вінграновського, С. Сапеляка), В. Куземи (особливості словотвору О. Гончара), В. Маршепольського, Л. Пашко (авторські неологізми у творах О. Гончара).

Цікавими, на нашу думку, видаються міркування Ж. Колоїз, яка пропонує розрізнити поняття «оказіоналізм», що, уважає дослідниця, є значно ширшим за поняття «оказіональне слово», а тому «для з'ясування його сутності необхідно шукати нові, нетрадиційні підходи, оскільки традиційні вже малопридатні для дослідження всього розмаїття оказіональних явищ, які, будучи результатами дериваційних процесів, репрезентовані як новоутворені лексеми, семеми, грамеми, фраземи й синтаксичні номеми» [30:63].

Дещо однобічно, на наш погляд, тлумачать поняття «оказіоналізм» В. Немченко [46:65], В. Лопатін [37:48] і М. Шанський [66:127], які зараховують до таких новацій лише ті утворення, що трапляються в мові певного автора. До речі, подібну думку обстоює й О. Земська [22:53], визначаючи авторський оказіоналізм як оказіональне слово, що виникло й уживається в мовленні одного автора. Уважаємо, що такі твердження, хоча і є певною мірою справедливими, проте дещо банальні й обмежені, оскільки належність авторському мовленню – це лише одна з ознак оказіональних одиниць.

Останнім часом в україністиці все частіше на позначення процесів творення регулярних і нерегулярних словотвірних номінацій послуговуються опозицією термінів узуальне-неузуальне словотворення (Є.Карпіловська) [27:115], що спричиняє появу в мові узуальних та інших видів інновацій. Проблема визначення критеріїв розмежування зазначених одиниць є досить дискусійною. І хоч згадані явища й досліджено в найрізноманітніших аспектах, проте загальноприйнятого визначення їх суті, місця та статусу не існує.

Важливим, як видається, є погляд на okazіональні слова О. Ахманової, яка пропонує розуміти під останніми неузואльні утворення (значення, словосполучення, звукосполучення, синтаксичні єдності), що не відповідають загальноприйнятому вживанню, характеризується індивідуальним смаком, зумовлені специфічним контекстом [4:284]. Абсолютно погоджуючись із думкою вченої, констатуємо, що будь-яка okazіональність, яка виявляється в мовленні, є okazіоналізмом лексичного, фразеологічного і граматичного рівнів.

Термінологічні розбіжності, які виникають у мовознавстві щодо okazіоналізмів в більшості випадків пов'язані саме з питанням їхніх обов'язкових і факультативних властивостей.

Серед різних підходів до розв'язування питання про властивості або ознаки okazіональних слів, що відмежовують їх від узואльної лексики, найбільш послідовним є погляд А. Ликова, який виділяє такі основні властивості okazіоналізмів: належність до мови, словотворча похідність, ненормативність, функціональна одноразовість, залежність від контексту, експресивність, номінативна факультативність, індивідуальність [36:424]. Поняття okazіоналізм дослідник трактує як «мовленнєву експресивну одиницю, що має властивості невідтворюваності, ненормативності, номінативної факультативності й словотвірної похідності» [36:70].

Маємо уточнити, що А. Ликов під okazіональністю розуміє мовленнєву реалізацію можливостей мовної системи, яка не відповідає традиціям і нормам уживання. На наш погляд, такий підхід не охоплює багатьох важливих ознак okazіональних одиниць. Так, лінгвіст оминає структурний аспект, хоча okazіоналізми – це здебільшого слова, утворені з різного роду порушеннями норм деривації сучасної мови.

Вартими уваги видаються також спроби лінгвістів описати й систематизувати диференційні ознаки okazіональних утворень. Так, Р. Зуєва, наприклад, виділяє такі характерні риси okazіоналізмів, як:

- неузואльність;

- індивідуально-авторська належність;
- контекстуальна зумовленість [22:49].

Схожий підхід до класифікації диференційних ознак okazіональних одиниць пропонує й Р. Намітокова, вважаючи, що такі лексеми мають такі ознаки:

- індивідуальність утворення;
- стилістичне навантаження;
- час існування;
- зв'язок із контекстом;
- прозорість, неідіоматичність значення;
- сфера функціонування [44:29].

Розглядаючи класифікації диференційних ознак okazіональних утворень Р. Зуєвої, А. Ликова й Р. Намітокової, не можемо оминати поділ цих інновацій за групами, уведений у науковий обіг Н. Бабенко, що базується на спільних характеристиках, визначених вищеназваними лінгвістами. З огляду на це, дослідниця розрізняє кілька ступенів okazіональності новотворів:

- okazіоналізми першого ступеня – стандартні, потенційні одиниці, що утворюються відповідно до дериваційних норм сучасної літературної мови;
- okazіоналізми другого ступеня – нестандартні утворення, у яких відхилення від норми, найчастіше дериваційної, що відбулися під час творення okazіоналізму, не впливають на семантичну інтерпретацію;
- okazіоналізми третього ступеня – повністю нестандартні утворення, у яких присутні відхилення від дериваційної норми спричиняють доволі складну семантичну інтерпретацію. Такі новації часто не мають аналогів навіть серед okazіоналізмів [5:31].

Не применшуючи наукової цінності висновків дослідниці, дозволимо собі відзначити: безперечно, ступінь порушень дериваційних норм okazіональних утворень різний, семантика таких одиниць не завжди є очевидною й подекуди виникають труднощі її інтерпретації, однак, на нашу

думку, не складно віднайти приклади okazіональних новацій із незначними порушеннями словотвірних норм, але затемненою семантикою. Крім того, очевидно, авторка зараховує до okazіональних одиниць так звані потенціалізми, проте не уточнює, у чому ж полягає okazіональність останніх. Таким чином, констатуємо, що вищенаведена класифікація ступенів okazіональності Н. Бабенко потребує уточнення та перегляду деяких спірних моментів.

Окремого розгляду заслуговує й питання типології okazіональних новацій у мовознавчій літературі. Варто одразу зазначити, що особливо гострих дискусій у наукових колах із цього приводу немає. Схожі або аналогічні типи okazіоналізмів, ґрунтуючись на формальних показниках, виділяють Ж. Колоїз, Д. Мазурик, Г. Вокальчук, С. Алаторцева, О. Земська й інші лінгвісти, фіксуючи такі різновиди новацій:

➤ **фонетичні okazіоналізми**, утворені внаслідок уживання автором специфічного звукового комплексу, який, на його думку, містить і передає певну семантику, зумовлену фонетичним значенням звуків – складників цього, так би мовити, новотвору.

➤ **Граматичні (морфологічні) okazіоналізми** – це новації, у яких, із точки зору узусу, у конфлікті перебувають лексико-семантична й граматична форми.

➤ **Лексичні okazіоналізми**, що створюються переважно комбінацією різних узуальних основ й афіксів відповідно до словотвірної норми чи всупереч останній. Лексичні okazіоналізми характеризуються максимальною (у порівнянні з потенційними словами) спеціалізацією значення, не зумовленого дериваційним значенням твірного слова, значенням словотвірного форманта.

➤ **Семантичні неологізми (неосемантизми)** – потенційні (можливі), однак, реально відсутні в загальнонародній мові значення слів, оскільки вони не відтворюються як звичайний мовний матеріал.

- **Графосемантизми** – специфічні утворення (їх пропонують іще назвати графосемантичними або графоакцентованими okazіоналізмами).
- **Квазіномінації** – поєднання надскладних номінацій, утворених злиттям компонентів синтаксичної конструкції в єдину суцільнооформлену (часто за допомогою дефісного написання).
- **Неосемантизми та неозапозичення**, що з'являються внаслідок внутрішньо- та зовнішньомовних запозичень і використовуються в контекстах із різними стилістичними настановами.
- **Okazіональні сполучення слів** – поєднання лексем, семантична сполучуваність яких в узусі неможлива внаслідок відсутності спільних сем у їхніх лексичних значеннях. Завдяки виникненню контекстуально зумовлених семантичних зрушень у залежному компоненті словосполучення спільні семи з'являються.
- **Стилістичні okazіоналізми**, які, за визначенням Г. Вокальчук, є чужорідними мовними одиницями в стилістично однорідному тексті [10:22–23; 28–29].

Розгляд дефініцій, типології та класифікацій okazіональної лексики в працях Ж. Колоїз, Д. Мазурик, Г. Вокальчук, С. Алаторцевої, О. Земської, Н. Бабенко, О. Сербенської, Р. Зуєвої, А. Ликова й інших учених засвідчує велику кількість підходів, концепцій й аспектів дослідження інноваційних неузуальних утворень. Констатуємо також, що переважна більшість запропонованих концепцій видається однобічною, непослідовною й потребує подальшої розробки з метою уточнення.

1.5 Okazіональне й потенційне як предмет наукової дискусії

Загальновідомо, що узувальні обмеження в мові можна подолати за наявності потреби в суспільстві або індивіда в утворенні нового слова. При цьому створюється похідне, яке ніби реалізує потенціал твірного. Такі слова вчені-неологи називають потенційними. Час появи цих одиниць установити

фактично неможливо, оскільки вони живуть у мові, і їм необхідний лише поштовх для реалізації. Автором терміна «потенційне слово» став Г. Винокур, який уважав, що такі слова, які реально не існують, могли б з'явитися в мові за певних умов. Іншого погляду дотримується А. Смирницький, який обстоює думку про те, що такі одиниці вже існують у комунікативній системі. Цікавим у цьому плані є підхід В. Лопатіна [37:94]. На його переконання, потенційними слід називати лише ту частину слів, яка утворилася на основі високопродуктивних словотвірних типів. Однак звернемо увагу на однобічність такої теорії, що ставить під сумнів можливість виділення в окремий клас неологізмів потенційних слів лише на базі продуктивності /непродуктивності узусної словотвірної моделі, яка під час творення нових слів не завжди спрацьовує так, як передбачається.

Найпереконливішою, вважаємо, є концепція, запропонована О. Ахмановою, згідно з якою «потенціалізмом слід уважати похідне або складне слово, яке реально не існує в мові (тобто не зафіксоване в реально здійснених актах мовлення), але можливе щодо свого утворення в будь-який момент відповідно до продуктивних словотвірних моделей певної мови» [4:343]. Як справедливо відзначає дослідниця, сама внутрішня форма слова «потенційний» указує на явище, що знаходиться на нульовому рівні функційності. Авторка відносить таку лексику до групи нузуальних неологізмів, зауважуючи: «Гадається, абсолютно праві ті лексикологи, які відзначають некоректність самої дефініції «потенційне слово» (Н. Фельдман, О. Габінська, А. Ликов та інші). Внутрішнє протиріччя поняття «потенційне (можливе) слово» так чи інакше усвідомлювалося тими, хто писав на цю тему, і спонукало шукати компроміси, трактувати термін то вузько, то широко» [4:343]. Аналогічну позицію займає й Е. Ханпіра, яка розуміє під потенційним «слово, що може утворитися за мовною моделлю, а також слово, що вже виникло за цією моделлю, але ще не ввійшло до мови» [63:154]. На нашу думку, такий підхід ученої є доволі суперечливим, оскільки незрозумілим лишається критерій розрізнення оказіональних і потенційних слів, адже за

певною моделлю можуть утворитися й однаково не ввійти до узусу як перші, так і другі одиниці.

Не можемо не звернути уваги на теорію розрізнення okazіональних і потенційних одиниць Л. Джоглідзе, сформульовану таким чином: «Слова є потенційними доти, доки не почнуть реально відтворюватись у процесі спілкування. Okazіоналізми – це індивідуальні, не відтворювані в широкому суспільному масштабі слова. Вони уживаються в мовленні окремих індивідів час від часу, зрозумілі присутнім із контексту» [19:12]. Можемо погодитися з лінгвістом, оскільки такий підхід більш ґрунтовно розглядає можливості виділення потенційних слів в окрему групу, ніж, наприклад, лише поняття продуктивності деяких словотвірних типів у системі мови.

Достатньо категорично своє розуміння проблеми висловив В. Лопатін, який уважав, що потенційні слова мови й індивідуально-авторські слова складають дві групи okazіональних слів. «Відмінність полягає в тому, що перші утворюються за високопродуктивними моделями, а інші – за малопродуктивними» [38:254]. Заявлена теза науковця, на наш погляд, не відповідає дійсності, тому що індивідуально-авторські новації також можуть утворюватися за високопродуктивними, а так звані потенційні слова – за низькопродуктивними словотвірними моделями. Безпосереднім підтвердженням наших міркувань є концепція Д. Масленнікова, який свого часу слушно констатував, що подібні трактування не дозволяють розмежовувати потенційне й okazіональне, оскільки проведені дослідження вказують на те, що okazіональні слова можуть утворюватися й за продуктивними моделями [41:143].

Аналогічні чи схожі міркування висловлюють І. Загрузна й В. Хохлачова, які не визнають диференціації новотворів на okazіоналізми й потенціалізми, проте виділяють дві групи одиниць: утворені за продуктивними та непродуктивними, або okazіональними (мовленнєвими) моделями слова. Погляд дослідниць видається цікавим і таким, що, безумовно, має право на існування, однак, уважаємо, продуктивність / непродуктивність

певних словотвірних типів не може бути основним критерієм поділу одиниць на okazіональні й потенційні слова, оскільки такий підхід нечіткий (поняття продуктивності у словотвірній системі мови до певної міри відносне) й односторонній. Крім того, хибно, на нашу думку, ототожнювати низькочастотну у плані вживання дериваційну модель з okazіональною, оскільки малопоширеність не є свідченням порушення узувального канону.

Серед тих, хто також не розмежовує поняття «okazіоналізм» і «потенціалізм» і з чією думкою ми цілком погоджуємося, є Л. Чехова, Г. Гончаренко, А. Оганесян, І. Дегтяр, І. Улуханов, Г. Степанов, Н. Бабенко. Така позиція найпереконливіше, на наш погляд, сформульована Г. Степановим, який упевнений, що потенційні слова є складником okazіональних і їхнє розрізнення абсолютно безпідставне, оскільки okazіоналізми та потенціалізми повністю збігаються. У цьому контексті маємо звернути увагу на те, що в роботах вищезазначених лінгвістів, які обстоюють виділення лише okazіональних одиниць, так чи інакше наявна диференціація останніх за різними типами.

Категорично не сприймаючи терміна «потенціалізм», А. Ликов фіксує наявність проміжних одиниць, що за своєю сутністю збігаються з потенційними. Відстоюючи аналогічну позицію, Л. Чехова замість потенційних одиниць виділяє напівokazіональні. Переконані, що виокремлення тих самих одиниць у групи за схожими чи абсолютно тотожними ознаками, але під різними дефініціями, сутності явища не змінює, а лише вносить плутанину в і без того проблемну сферу термінологічних тлумачень.

Отже, констатуємо, що в сучасній теорії okazіональності питання співвідношення okazіональних та потенційних одиниць є дискусійним й має, як пише Н. Бабенко [5:63], два можливі варіанти розв'язання:

- більшість мовленнєвих утворень є okazіональними незалежно від того, утворені вони за дериваційними законами мови або з

порушенням останніх. За цією теорією потенційні слова становлять різновид okazіональних;

- серед мовленнєвих новоутворень слід розрізняти потенційні слова як такі, що відповідають мовній нормі, й okazіональні утворення, що суперечать нормі за тих чи інших умов.

На наш погляд, доречно зараховувати потенційні одиниці до складу okazіональних з огляду на те, що порушення або дотримання норм деривації не можуть становити єдиної диференційної ознаки, оскільки при розгляді й аналізові новаційних утворень важлива не лише структура, а й семантика, контекст і низка інших чинників. Крім того, відзначимо те, що досліджені підходи, пов'язані з розрізненням понять «okazіоналізм» і «потенціалізм», без сумнівів, мають право на існування, але не мають реального практичного застосування, а відповідно, й особливо принципового значення під час розгляду неологізмів.

Висновки до I розділу

Аналіз мовознавчих розвідок, присвячених питанням інновацій у системі літературної мови, засвідчив велику кількість підходів, принципів і шляхів аналізу неологізмів. Підсумувавши вищесказане, зазначаємо, що зміни в лексичному складі української мови є об'єктивними й неперервними. Вони полягають у появі нових слів, формуванні нових значень, засвоєнні нових запозичень тощо.

Основними нез'ясованими проблемами, що потребують розгляду в межах неології, є з'ясування поняття «нова мовна одиниця», типологізація неологізмів, визначення лексико-словотвірного неологізму, узаємозв'язок узуального, okazіонального, потенційного тощо.

Розглянувши погляди науковців на дефініцію, типологію і класифікацію новацій, доходимо висновків, що поняття «неологізм» охоплює широке коло визначень. Сформулюємо узагальнене розширене тлумачення терміна неологізм. Неологізми – слова, які узуально існують у певний період у певній мові, підмові тощо і які до того часу не існували. Зазначимо, що

поняття неологізму є історично змінним, і нове слово може поступово втрачати цей статус у процесі функційного закріплення в лексико-семантичній системі мови. Звертаємо увагу на той факт, що терміни «неологізм» та «інновація» є абсолютними синонімами.

Виникнення в мові інноваційних мовних одиниць залежить не тільки від зовнішніх, а й від внутрішніх чинників, які є взаємозумовленими. Уплив екстралінгвальних чинників вагомий, але не єдиний. Тенденція до регулярності, дія аналогічного способу словотворення, тенденція до експресивності, до економії мовних зусиль є найголовнішими внутрішньомовними чинниками творення таких одиниць. Визнаємо той факт, що значна кількість неологізмів утворена під впливом інтралінгвальних чинників.

Про повний аналіз інновацій свідчить вивчення неологізмів із різних аспектів (денотативний, словотвірний, семантичний, соціолінгвістичний, функційний, психологічний, історичний, нормативний, лексикографічний, філософський та ін.). Зважаючи на існування критеріїв визначення нових мовних одиниць, існують різні класифікації неологізмів. Проблема типологізації неологізмів висвітлена в багатьох теоретичних працях. Ми пристаємо до думки Л. Джоглідзе, Е. Ханпіри, О. Земської, М. Богданова.

Важливим є поява не тільки власне неологізмів, а й okazіоналізмів, які не є тотожними поняттями. На відміну від власне неологізмів, okazіоналізми – це утворення разового характеру, що реалізують емоційно-експресивну функцію нового слова, є одиничними та контекстуально зумовленими, мають індивідуальний, частковий характер і функціонують лише в мовленні. Okazіоналізми є результатом свідомого акту творення нового слова не для номінації нової реалії, а для увиразнення, уточнення вже відомого, вони виконують важливі художньо-зображальні функції.

Дослідники okazіональних явищ ставили перед собою такі завдання: окреслення «основних словотвірних типів індивідуально-авторських інновацій, визначення ступеня їхньої продуктивності, частиномовної

співвіднесеності, з'ясування причин і текстового призначення оказіональних одиниць, характеристика стилістичного потенціалу новотворів тощо, тобто індивідуально-авторські утворення, як і на початкових етапах їхнього теоретичного осмислення, студіювали в межах лексико-семантичного, словотвірного та функційно-стилістичного аспектів» [29:112].

Потенційні слова визначаємо як можливі, що з'являться або не з'являться в мові.

Отже, можна з упевненістю сказати, що нелогізми виникали й будуть надалі виникати в мові. Розвивається суспільство, а разом із ним мова й мовлення, що й потребує їхнього всебічного вивчення.

РОЗДІЛ II. СТРУКТУРНО–СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЧЕРЕЗСТУПЕНЕВИХ ДЕРИВАТИВ

2.1 Неузуальні способи творення okazіоналізмів

Демократизація, лібералізація та інформатизація сучасного суспільства, як слушно зауважує Ж. Колоїз, впливає і на саму людину, і на її мову, яка, «будучи основним засобом комунікації, зберігає ознаки іманентної стабільності та цілісності й водночас перебуває в безперервному русі, що забезпечує її життєздатність» [31]. Динамічна система мови не може гарантувати регулярності, властивої різним явищам. Мова завжди бере участь у стимулюванні мовних процесів, що задовольняють потреби її представників, реагує на різні ситуації спілкування, спричиняє відповідні зміни, впливає на мовленнєву поведінку носіїв. Одним із важливих чинників розвитку мови учені називають неогенез, або «процес виникнення нового в мовній структурі».

«Вербальна свобода», яка часто нехтує всіма соціально-етичними заборонами й канонами, спричиняє як кількісні, так і якісні модифікації лексичного складу мови, сприяє ліквідації мовленнєвих стереотипів минулого і спонукає до демонстрації креативності та «мовних смаків» у різних сферах людської діяльності. «Креативність викликана зовнішнім «соціальним поштовхом» і пов'язана насамперед із бажанням стати «законодавцем мовної моди» [31], прагненням до вдосконалення, до вибору зручних та ефективних форм вираження, а також до реалізації в оригінальній, незвичній формі потужних словотвірних можливостей, закладених у мовній системі. Результатами таких «творчих пошуків» і стають численні новотвори.

Сьогодні в науковій літературі для позначення процесів творення регулярних і нерегулярних словотвірних номінацій найчастіше використовують опозицію термінів узуальне-неузуальне словотворення. Усі

способи деривації вчені поділяють на узуальні й okazіональні, або незузальні [27:115].

Слід наголосити, що реалізація словотворчих потенцій залежить від мовленнєвої діяльності (акту мовлення), а сприйняття мовцями як еталону – від узусу і норми. Терміном «узус» (від лат. *usus* – користування, уживання, звичай) позначають або індивідуальне вживання, або загальноприйняте, нормативне використання. З огляду на це деякі мовознавці стверджують, що узус може охоплювати як традиційні, стійкі, правильні, так і нетрадиційні, okazіональні й помилкові реалізації мовної системи. Ми розуміємо узус як не зумовлене специфічним контекстом або індивідуальним смаком прийняте вживання об'єктивної одиниці, яке відповідно актуалізує і традиційні реалізації мовної системи, і апробовані результати мовленнєвої діяльності.

Узуальне – це вже не індивідуальне, але ще й ненормативне, хоча, апробувавшись у мовленні, може ним стати. Незважаючи на здатність змінюватися в межах мовної системи, норма зорієнтована на традицію, хоч інколи може й порушувати її. Зазвичай норму кваліфікують як реалізовані можливості мови. Традиційна норма, як зазначає Ж. Колоїз, «діє в бік обмеження, заборони, стабільності, тоді як система здатна задовольняти запити спілкування, продемонструвати й реалізувати мовні потенції, скеровані на розхитування цієї стабільності, на прорив її слабкої ланки» [31].

Зважаючи на зазначене вище, незузальне, або okazіональне, словотворення, за Ж. Колоїз, розуміємо як «процес актуалізації мовних словотворчих потенцій, продукування відсутніх у мовній системі похідних лексичних одиниць на основі адаптованого в «мовному просторі» матеріалу» [31:93]. Унаслідок незузального словотворення продукуються okazіоналізми, причому способи їхнього творення та чинники активізації словотворчих процесів є неоднотипними. Вони, безперечно, потребують чіткої систематизації та детального вивчення. Як справедливо зауважував І. Улуханов, «повним описом системи способів словотворення варто вважати опис не лише наявних в узуальній лексиці різновидів словотвірних структур»,

а й виявлення всіх словотворчих можливостей мови, «які теоретично передбачувані, але не реалізовані в узуальній лексиці, однак можуть бути або вже реалізовані оказіонально і являють собою потенційне джерело поповнення узуального складу» [60:4].

Відстоює свою думку дослідниця О. Ахманова, яка теж вважає, що «неузуальне словотворення стосується творення оказіоналізмів. Виникнення слів, які розглядаємо як неузуальні утворення (значення, словосполучення, звукосполучення, синтаксичні єдності), що не відповідають загальноприйнятому вжитку, характеризується індивідуальним смаком, зумовлені специфічним контекстом уживання» [4:284]. Абсолютно погоджуючись із думкою вченої, констатуємо, що будь-яка оказіональність, яка виявляється в мовленні, є оказіоналізмом лексичного, фразеологічного і граматичного рівнів.

Своєрідну позицію відстоює О. Чиркова в праці «Окритериях отграничения окказиональных слов от новых слов литературного языка». Авторка наголошує на тому, що «на відміну від узуальних слів, які регулярно відтворюються в неспеціальних контекстах і мають словотвірну (деривативну або семотвірну) активність, оказіональні новації характеризуються такими особливостями:

- нерегулярністю відтворення в подібних неспеціальних контекстах;
- умотивованістю контекстом і мовленнєвою ситуацією;
- оказіональною словотвірною структурою;
- уживанням одночасно з недиференційованими за значенням дублетами;
- виділенням на письмі (лапками чи курсивом)» [65:97].

Виділені дослідницею критерії, на наш погляд, є досить умовними, оскільки останні можна застосовувати не лише до новацій. Так, наприклад, архаїчна лексика також здатна нерегулярно відтворюватися в певних контекстах. Крім того, вважаємо, хибно абсолютизувати роль контексту, який не завжди мотивує появу неолексеми, адже, справді, більшою мірою поява неологізму залежить від ситуації. Викликає сумніви також те, що

новації okazіонального характеру завжди супроводжуються порушенням норм словотворення, оскільки велика кількість одиниць утворюється за наявними в узусі високопродуктивними моделями без будь-яких структурних невідповідностей нормам літературної мови. Уживання неuzuальних одиниць поряд з зуuальними дублетами засвідчує розвиток синоніміки між цими лексемами, а не характеризує новаційні утворення. Графічне виділення таких слів, на нашу думку, також не є диференційною ознакою, оскільки неологізми можуть і не виділятися на письмі, а зуuальні утворення – навпаки. Наші міркування щодо нечіткості запропонованих критеріїв розрізнення okazіоналізмів і неологізмів опосередковано підтверджує в роботі й сама дослідниця [65:97].

Досить доречними видаються міркування Р. Намітокової щодо вивчення неuzuальних утворень, зважаючи на запропоновану дослідницею «класифікацію диференційних ознак okazіоналізмів:

- індивідуальність утворення;
- стилістичне навантаження;
- час існування;
- зв'язок із контекстом;
- прозорість, неідіоматичність значення;
- сфера функціонування» [44:29].

Мова йде про те, що вивчення природи okazіоналізмів має бути комплексним і багатоаспектним, урахувати органічну контамінацію формального й семасіологічного підходів до мовного матеріалу: «Дослідник okazіонального в художньому тексті має володіти навичками словотвірного, семного, морфологічного, контекстуального, стилістичного видів аналізу повною мірою, а також описовим та історичним методами дослідження. Дані лінгвістичного розгляду, безумовно, повинні поєднуватися зі знаннями необхідної позатекстової інформації, досягнень літературознавчої науки, тобто розгляд okazіоналізмів передбачає прагнення стати загальнофілологічним за своєю суттю (якщо під філологією розуміти

«сукупність наук, що вивчає культуру народу, виражену в мові»)» [44:11]. Безперечно, ми підтримуємо й повністю погоджуємося з тим, що дослідження okazіоналізмів має бути різноаспектним і ґрунтовним, оскільки окремі параметри не здатні скласти цілісну картину для опису такого цікавого явища.

Визначаючи узуальні та незуальні способи словотворення, учені насамперед указують на ознаку належності / неналежності до системи. Потрактування названих способів деривації, а також питання співвідношення таких різновидів словотворення стає предметом зацікавлення низки науковців (О. Александрова, Н. Бабенко, М. Бакіна, Г. Вокальчук, О. Габінська, М. Голев, Д. Гугунава, А. Журавльов, О. Земська, В. Ізотов, В. Лопатін, О. Ликов, Р. Намітокова, Н. Ніколіна, Т. Попова, Л. Рацибурська, О. Спиридонов, І. Улуханов, Н. Янко-Триницька та ін.). Щоправда, дослідники неодноразово наголошували не тільки на відсутності системи незуальних способів словотворення [24:61], й на важливості її опису. І це цілком закономірно.

На думку Є. Карпіловської, ненормативне, нерегулярне, okazіональне є незуальним, на сьогодні воно заслуговує на глибоке й детальне вивчення, оскільки є «потужним ресурсом поповнення українського лексикону, а також важливим знаряддям розвитку його експресивно-оцінного, образного потенціалу», саме воно спричиняє творення нових засобів «мовомислення, нових моделей мовної категоризації дійсності» [27:115].

Більшість учених погоджується із твердженням про те, що незуальне словотворення пов'язується зі сферою мовлення і «являє собою індивідуальний акт волі й розуму, де слід розрізняти: 1) комбінації, у яких мовець застосовує мовний код, аби висловити власну думку; 2) психофізичний механізм, що дає змогу йому унаявити ці комбінації» [53:26].

Ці «комбінації» та «механізми» засвідчують появу нових підходів до типологізації способів словотворення взагалі, що «дало змогу диференціювати центральні (узуальні) та периферійні (okazіональні) різновиди» [21;44;60], «виявити словотвірні можливості, які не реалізовані в

узуальній лексиці, хоча теоретично передбачувані» [60:4], установити різновиди okazіонального продукування із залученням власних словотвірних закономірностей.

Існують різні класифікації незузальних способів творення okazіоналізмів. Здебільшого в науковій літературі називають три класифікації.

Перша класифікація пов'язана з ім'ям І. Улуханова, який трактує okazіональні способи словотворення крізь призму аналогії з узуальними. Науковець виокремлює 79 способів словотворення, реалізованих чи то узуально, чи то okazіонально, репрезентованих словами, реально зафіксованими в текстах [60:29]. Крім того, мовознавець протиставляє чисті / змішані (узуальні/okazіональні) різновиди, де з-поміж чистих okazіональних учений виокремлює зворотні та прямі (міжслівне накладання; зміна фонемного складу мотивувального слова: додавання фонем, зміна порядку фонем; використання афіксів як самостійних слів); до змішаних okazіональних способів належать передусім прямі й зворотні зразки різнокількісних (дво-, три-, чотири-, п'яти-) комбінацій, які характеризуються своєрідною «екзотикою».

Друга класифікація незузальних способів словотворення зреалізована в працях В. Ізотова. Крім характеристики нових слів за okazіональністю / потенційністю, з'ясування місця в рівневій організації словотворення, синтагматичних особливостей, дослідник пропонує власну схему опису незузальних способів словотворення. На думку науковця, насамперед потрібно зважати на те, одиниці якого рівня задіяні в конкретному способі. Відтак варто говорити про такі різновиди, як-от: фонетичні (елімінування, аугментація); графічні (транслітерація, зумисне виокремлення сегмента слова); морфологічні (субституція і різновиди тезису, які реалізуються через морфеми); лексичні (словотвірний повтор, гендіадис); синтаксичні (голофразис); семантичні (асемія, пансемія, синсемія); змішані способи, зокрема фонетико-синтаксичні (контамінація і суміжні явища) [24:61; 25:62; 26:89].

Ще один підхід до інвентаризації способів okazіонального словотворення запропонував Д. Гугунава, виділяючи:

1) «типові способи лінійної деривації, за допомогою яких спродукована більшість неологізмів; 2) перехідні способи; 3) нелінійні способи (ідеографічні та віртуальні)» [18].

Як своєрідні парадигми, що мають інваріант/варіант або прямий/зворотний різновид, репрезентує науковець усі чисті способи деривації. Учений розмірковує над найприйнятнішим методом їхньої систематизації – над «співвідношенням цієї безмежної потенції системи з фіксованим її втіленням, із точкою відліку, за яку можна прийняти літературну норму, що об'єктивно існує в певному мовному колективі. При цьому автор послуговується термінологічним словосполученням «власне okazіональні способи деривації». «Будь-який ідіолект, на його думку, може бути описаний як стосовно узусу, так і щодо системи (так потенційні, гіпотетичні слова, актуалізовані самим дослідником у межах експериментального втілення нереалізованих в узусі системних можливостей, стають okazіоналізмами)» [18].

Зважаючи на викладене вище, можемо констатувати, що українське мовознавство потребує серйозного комплексного дослідження кожного окремо взятого неузуального способу словотворення. Ж. Колоїз, вивчаючи узувальні та неузувальні способи деривації, називає такі неузувальні різновиди продукування okazіоналізмів:

- 1) емансипація афікса або сегмента;
- 2) субституція;
- 3) контамінація;
- 4) черезступеневе продукування;
- 5) гендіадис;
- 6) голофразис.

З огляду на об'єкт нашого дослідження схарактеризуємо черезступеневе продукування інноваційних одиниць.

Унаслідок черезступеневого словотворення [54:17, 17:67] похідна одиниця продукується від потенційної твірної основи потенційного слова, яке могло б бути, але якого насправді немає ні в узуальній системі, ні в індивідуально-авторській мовотворчості. Ідеться про те, що безпосередній мотиватор, що «регулює» дериваційні відношення твірного і похідного слів, відсутній. А відтак можемо стверджувати, що словотвірний ланцюжок демонструє не прямі дериваційні (і семантичні) відношення між двома компонентами, а опосередковані, відношення, які «корегуються» пропущеним елементом [2:142]. У словотвірному ланцюжку виникає пропущена ланка, «похідне слово нібито з'являється поза чергою, раніше, ніж безпосередньо твірне» [8:44]. Черезкрокове продукування інновацій вирізняються тим, що «твірною основою стає частина мови, яка словотвірно передуює (через ступінь) тій, від якої зазвичай відбувається творення» [43:58].

Співвідношення можливого і реалізованого нерідко розглядалося як частина проблеми співвідношення мови і мовлення, а останнім часом – як частина проблеми асоціативно-вербальної мережі мовної особистості [27]. Зазвичай нові слова створюються шляхом словотворення на базі і за зразком похідних слів, уже наявних у мові, за властивими, історично сформованими словотвірними моделями, за допомогою певних суфіксів, префіксів і інших словотворчих засобів. На цьому факті базується теорія існування в мові словотвірної системи, що становить сувору «схему» повного набору словотворчих можливостей мови. Усі винятки, нерегулярні моделі – асистемні. «Системні закономірності, – пише І. С. Улуханов, – зумовлюють можливість і неможливість творення слів» [60:17].

Іноді «утворення, що виникають за аналогією, семантично і формально можуть істотно відрізнитися від своїх зразків, не будучи простим їхнім повторенням, унаслідок чого здійснюється розширення поєднувальних можливостей формантів і таким чином заповнюються порожні клітини словотворчої системи» [61:13]. Існування системи не обов'язково передбачає реалізацію в тексті всіх її можливостей. З огляду на це І. С. Улуханов наводить

вислів Фердинанда де Соссюра: «Імпровізоване мною слово вже існує в мові, а його функціонування в мові є фактом незначним у порівнянні з самою можливістю його створення».

Розвиток лексичного складу сучасної української мови засвідчує творення великої кількості нових одиниць, які продукуються без залучення різноманітних словотвірних засобів, що властиве для узуальної деривації. Такі способи творення у мовознавстві називають незузальними.

Як відомо, творення будь-якої похідної одиниці відбувається на основі семантико-дериваційних стосунків із твірною базою, тобто кожна похідна одиниця умотивовується значенням твірної. Однак, як засвідчує аналіз фактичного матеріалу, значна кількість інновацій продукується на основі не безпосередніх, а опосередкованих дериваційних зв'язків із твірними, тобто словотворення "здійснюється з пропусшенням будь-якої кількості опосередкованих елементів" [2]. Ідеться, як зазначали вище, про черезступеневе словотворення, за допомогою якого спрощуються умови створення нових слів.

Крім того, унаслідок черезкрокової деривації зникають труднощі, які можуть перешкоджати появі нових слів, зокрема фонетичні, граматичні, структурні. Мова таким чином, як стверджують дериватологи, "набагато швидше" задовольняє соціальні потреби в нових словах [54]. Проаналізувавши інноваційні лексеми, які постали внаслідок черезкрокової деривації, робимо висновок, що цей спосіб словотворення найпродуктивнішим є для іменників, а також дієприкметників як особливої форми дієслова.

2.2 Черезкрокове словотворення іменників

У межах субстантивного словотворення продуктивність як твірна база виявляють іменники. Це можуть бути як власні, так і загальні назви.

Власні назви як твірні бази, з якими опосередковано співвідносяться похідні, позначають географічні найменування (*Гулаг, Донбас, Донецьк*), імена

і прізвища політичних діячів (*Кучма*), письменників, художників, режисерів (*П.Тичина, Ф.Фелліні*) : добасизація ← [донбасизувати] ← Донбас, гулагування ← [гулагувати] ← Гулаг (*Відтак дядька Максима звільнили «за недостатністю фактів», якби цього не трапилося, йому, як і його братові Гнату, не оминути б розстрілу чи, в кращому випадку, довголітнє гулагування в Сибірі, на Півночі або Соловках*); донезація ← [донезувати] ← Донецьк (*«Янукович плюс донезація всієї країни» – така суть «нового порядку», який вибудовують регіонали*).

Найчастіше одиниці, що постали на основі власних назв, творяться за допомогою суфіксів **-нн' (-енн' -, -інн' -), -ацій-**.

Похідні з формантом **-ацій-** творяться від власних імен, що позначають історичних діячів (*Бонапарт*), географічні назви (*Крим, Донецьк, Євразія*). Наприклад: *бонапартизація* ← [бонапартизувати] ← *Бонапарт*: (*Цей короткий екскурс в історію прямої демократії може стати в пригоді всім українським демократам, які хочуть відвернути сценарій, за яким новий закон про референдум буде зняряддям бонапартизації та плебісцитизації*); *кримізація* ← [кримізувати] ← *Крим*: (*Тому відтворення спецкомісії ВР щодо Криму, з погляду впливу на процес «кримізації» Податкового та інших кодексів і законів, переоцінювати не варто, хоч би якими яскравими епітетами сьогодні наділяв цю подію та її значимість для проходження законопроектів* *Анатолій Могильов*).

Іменники, спродуковані на основі власних назв за допомогою суфіксів **-нн' (-енн' -, -інн' -), -ацій-**, мають словотвірне значення опрідметненої дії, що вказує на дієслівне походження цих дериватів. Відсутність в системі мови лексем *гулагувати, декучмізувати, донезувати, кримізувати* спричиняє встановлення інших мотивувальних зв'язків, зокрема з відповідними субстантивами, але у свідомості мовців вони є цілком можливими. З огляду на це робимо висновок, що названі одиниці утворилися внаслідок черезкрокової деривації, про що свідчить пропуск під час словотвірного процесу дієслівної ланки. В окремих випадках фіксуємо пропуск навіть двох твірних баз. Так,

зокрема, похідне *декучмізація* спочатку мало б співвідноситися з іменником *кучмізація*, на що вказує префікс *де-*, а потім із вербативом *кучмізувати*, який поки що в узусі відсутній: *декучмізація* ← [*кучмізація* ← *кучмізувати*] ← *Кучма* (*Життя після Кучми: декучмізація чи кадрове всепрощення?*).

У поодиноких випадках фіксуємо черезступеневі похідні, мотивувальними для яких є імена людей: *ЛЮЦИНАція* (*Мені імпонує Люцинація як спроба ширяння у широтах, звідки земля проглядається не завжди*). Як бачимо, ця інновація постала на основі двох неузувальних способів творення: крім аналізованого, залучена також графодеривація з метою виділення необхідного структурного елемента (Люцина – ім'я харківської співачки й поетеси Люцини Хворост). Особливістю інноваційного деривата *псевдофеллінівщина* ← [*феллінівщина*] ← *Фелліні* є те, що пропущена субстантивна ланка вказує на співвіднесення з прізвищем італійського режисера, унаслідок чого констатуємо конфіксальне творення похідного на позначення явища, названого мотивувальним іменником.

Загальні назви, які також виступають твірними базами для черезкрокових дериватів, найчастіше мають конкретні значення: предметні назви (*картка, струна, театр, лінза, мапа*), назви істот (*кандидат, вундеркінд, магнат, агент, дилер, пролетар, плебісцит*). Наприклад: *обкарткування* ← [*обкарткувати*] ← *картка* (*А втім, видається, що не лише прагнення науково-технічного прогресу спричинило тотальне примусове «обкарткування» клієнтів*); *кандидатування* ← [*кандидатувати*] ← *кандидат* (*Таке трактування статті, поштовхом до написання якої справді могла бути ситуація з кандидатуванням Франка, стало основним і єдиним у радянському літературознавстві*); *вундеркіндизація* ← [*вундеркіндизувати*] ← *вундеркінд* (*У кожному разі щодо школярика Віталіка така ось рання «вундеркіндизація» наклала доволі небажаний відбиток на його шкільну науку*).

Деривати, що постають на основі загальних назв, утворюються переважно за допомогою суфіксів *-нн'* (*-енн'-*, *-інн'-*), *-ацій-*: *окартинення*,

брендування, лінзування, оступеніння, банкоматизація, плебісцитизація, гламуризація, офшоризація, дилеризація, конфедеризація,

Ці похідні характеризуються також тим, що безпосередня мотивувальна база (дієслівна) пропущена, унаслідок чого такі одиниці співвідносяться зі спільнокореневими субстантивами, які є як власне українськими, так і запозиченими: *окартинення* ← [окартинити] ← картина; *банкоматизація* ← [банкоматизувати] ← банкомат; *плебісцитизація* ← [плебісцитизувати] ← плебісцит.

Аналіз фактичного матеріалу засвідчує також, що мотивувальними для похідних субстантивів можуть бути також іменники-абстрактні назви, хоч і меншою мірою: *еталон, клік, ступінь, наука, ступінь, офшор, бренд, гламур*. Наприклад: *онаучування* ← [онаучувати] ← наука, *оступеніння* ← [оступеніти] ← ступінь (Із прагматичних причин, безперечно, напрошується відокремлення судової влади від законодавчої, якщо тільки догматичне відображення права й «онаучування» юриспруденції тягне за собою значну спеціалізацію судової практики; Головними чинниками «третьої хвилі» вважають **демасифікацію** і децентралізацію суспільства, а отже, й позбавлення від негнучких державно-бюрократичних установ; Багатостраждальні молоді здобувачі вчених ступенів змушені сьогодні нести істотні матеріальні витрати на дисертаційні послуги. Причому на всіх етапах марафону «оступеніння» – попередніх, подальших і завершальних).

Дериваційною базою можуть бути слова різної частиномовної належності, різні за походженням та словотвірними особливостями. Так, фіксуємо інноваційні одиниці, що постали на основі аббревіатур, наприклад: *ЄДАПС, КДБ*.

Оскільки у творенні таких одиниць беруть участь форманти зі значенням опредметненої дії (суфікс **-ацій-**), робимо висновок, що асоціативно вони пов'язані з вербальною твірною базою, яка є пропущеною ланкою в словотвірному ланцюжку: *єдапсизація* ← [єдапсизувати] ← ЄДАПС; *кадебізація* ← [кадебізувати] ← КДБ (Таким чином,

*«ЄДАПС» прибрав на своєму шляху всі перешкоди, і від «єдапсизації» всієї країни нас відділяла якась дрібниця – платіжка від міграційної служби, яку Грицак, звісно, вже напевне готував для свого рідного підприємства; А ось ті люди, які, на думку Миколи, потребують його захисту і «дружньої опіки», продовжують, перебуваючи при владі, зміцнювати демократію України, проводити **декадебізацію** спецслужб і реформувати військову систему в напрямі євроатлантичної спільноти).*

Крім того, фіксуємо окремі інновації з суфіксом **-ість-**, які в узуальному словотворенні продукуються на основі прикметників (дієприкметників). Наприклад: *ельфічність* (опредметнена ознака, пов'язана з ельфом), *напів'язикість* (опредметнена ознака, пов'язана з язиком), *ногонагість* ← [ногонагий] ← *нагі ноги* (опредметнена ознака, пов'язана з нагими ногами), *епіфеноменальність* (опредметнена ознака, пов'язана з епіфеноменом), *замапленість* (*замапленість* ← [замаплений ← замапити] ← *мапа*) (*Але це головним чином не через мене як такого з моєю ідіотичною замапленістю*). Оскільки ад'єктивна або дієслівна (дієприкметникова) ланка в узусі відсутня, констатуємо, що названі похідні слова утворилися внаслідок черезступеневої деривації.

Якщо йдеться про префіксальне словотворення іменника, то фіксуємо пропуск двох мотивувальних баз: дієслівної та субстантивної (зі значенням предметненої дії: *демасифікація* ← [масифікація ← масифікувати] ← *маса*, *дебазаризація* ← [дебазаризувати ← базаризувати] ← *базар*, можливим, на нашу думку, є інший напрямок мотивації: *дебазаризація* ← [базаризація ← базаризувати] ← *базар* (опредметнена дія (процес), спрямована на позбавлення ознак базару, унеможливлення базару).

Меншу кількість фіксуємо одиниць, утворених черезкроковим словотворенням, що постали на основі прикметників. Щодо лексико-граматичних розрядів прикметників, то найбільшу активність виявляють відносні прикметники (*віртуальний, теперішній, аридний*), менш продуктивними як твірні база є якісні ад'єктиви (*легендарний, банальний*).

Жодного деривата, утвореного від присвійних прикметників, не було зафіксовано.

Іменник *втеперішнення* ← [*втеперішнити*] ← *теперішній* має у своїй структурі суфікс **-енн-**, що вказує на його дієслівне походження. Однак, як показує аналіз фактичного матеріалу, в узусі відсутнє спільнокореневе дієслово з таким значенням, тому можемо констатувати, що цей дериват утворився внаслідок пропуску безпосередньої мотивувальної бази (дієслівної). Аналіз його словотвірної семантики допомагає стверджувати, що мотивувальною базою є відносний прикметник *теперішній*. Що стосується субстантива *розвіртуал+енн-я* ← [*розвіртуалити*] ← *віртуальний*, то процес його творення відбувався за цією самою схемою. Однак на сьогодні можемо стверджувати, що, унаслідок активного слововживання інноваційної лексики *розвіртуалення*, почало функціонувати й дієслово *розвіртуалити*, тобто похідне породило своє твірне (ідеться про так звану зворотну деривацію).

Словотвірна семантика похідних *аридизація* ← [*аридизувати*] ← *аридний*; *легендаризація* ← [*легендаризувати*] ← *легендарний*; *баналізація* ← [*баналізувати*] ← *банальний* (*Нареішті, Милорад Павич у романі «Хазарський словник», пропонуючи принципово новий тип художньої прози, удається до легендаризації, пародіювання, «руйнує» дійсність, розбиваючи її на самодостатні фрагменти, які не передбачають цілісності, застосовує інші прийоми з арсеналу літератури постмодернізму; Однією з небезпек, що нависли над сучасним світом, є створення єдиної культурної моделі, що може призвести до баналізації процесу у творчості*) також характеризується пропущеною словотвірною ланкою, тому семантика цих дериватів формується на основі відносних прикметників, а суфікс **-ацій-** зі значенням опрідметненої дії засвідчує пропуск безпосередньої мотивувальної бази, що виражає процесуальність.

Аналіз мотивованого *виборизм* дає змогу зробити висновок, що цей дериват також утворився внаслідок пропуску словотвірної ланки: *виборизм* ← *виборчий* ← *вибори*.

Як показує аналіз фактичного матеріалу, для частини інноваційних черезступневих похідних твірною базою виступають не окремі слова, а словосполучення: *дводиректорність* ← [дводиректорний] ← два директори, *єдинонародність* ← [єдинонародний] ← єдиний народ, *першостоличність* ← [першостоличний] ← перша столиця, *словошукацтво* ← [словошукач] ← шукати слово (За свій довгий вік *словошукацтва*, міг чути цю пару слів з уст тих, від кого він записував лексику) (С. Караванський).

Виділяємо ще одну групу неузуальних іменників на позначення осіб жіночої статі, що оминають ступінь продукування назв осіб чоловічої статі, оскільки таких субстантивів мовна система поки що не зафіксувала. Твірною базою є іменники-істоти (*союзянка* ← [союзянин] ← союз, *гріховниця* ← [гріховник] ← гріх), *репортажистка* ← [репортажист] ← репортаж і дієслова як недоконаного (*вертільниця* ← [вертільник] ← вертити), *підглядниця* ← [підглядник] ← підглядати так і доконаного виду (*полеговиця* ← [полеговик] ← полежати, *залюбниця* ← [залюбник] ← залюбитися): *Слідкуйте стаду цих вертільниць тіл рухому: гав не ловіть, ідіть, розхристуйтеся навмір; Хто у мене каменем не кине Комсомолці душу розтрясу З союзянок виберу членкиню; Поза очі лиховістять: ота чужоложка, ота полеговиця, та ласолежниця, оте лежидацо, наша кара Божя, сторицею їй за те, що належиться!..; Лежить моя залюбниця одна, Порізана об дзеркало лиману; Гріховницю святив і зваблював святу Чаїними шабельними бровами.* Зауважимо, що для узуальних дериватів указаної словотвірної моделі властивою є подвійна мотивація (твірним виступає або іменник на позначення істоти чоловічої статі, або обидва похідні продукуються від одного мотивувального слова). Можливо, з часом інноваційні іменники стануть твірною базою для субстантивів на позначення особи чоловічої статі (в узуальному словотворенні зафіксовано лише один випадок такого напрямку мотивації: *відьмак* ← *відьма*).

Отже, проаналізувавши дібрані інноваційні одиниці, можемо зробити висновок, що черезступневі деривати є виявом закону мовної економії.

Твірними базами для субстантивів можуть бути власні й загальні назви іменників, а також відносні прикметники. Одиниці, що постали на основі цих мотивувальних, творяться здебільшого за допомогою суфіксів **-нн'** (**-енн'**-, **-інн'**-), **-ацій-**, які є носіями дериваційного значення опредметненої дії. Пропущеною ланкою переважно є дієслово, про що свідчить словотвірна структура і семантичні особливості таких похідних.

2.3 Черезкрокове словотворення дієслів (дієприкметників)

Дієприкметники – це особлива форма дієслова, яка вказує на ознаку за дією. З огляду на це значення дієприкметників ґрунтується на процесуальній семантиці, тобто узуальні дієприкметники сучасної української мови утворюються від дієслів суфіксальним способом.

Як показує аналіз фактичного матеріалу, інноваційні дієприкметники демонструють різноманітні семантико-словотвірні стосунки, хоча переважно вони є опосередкованими. Можемо зробити висновок, що інноваційні дієприкметники втрачають ознаки граматичної форми і набувають ознак словотвірних одиниць.

Інноваційні дієприкметники опосередковано характеризуються різноманітними мотивувальними стосунками, зокрема з субстантивними і ад'єктивними твірними базами: (зозулений ← [зозулити] ← зозуля). Іменники, що беруть участь у творенні дієприкметників, характеризуються різноманітною семантикою і належать до різних лексико-граматичних розрядів. Так, зокрема, фіксуємо твірні іменники, що позначають назви рослин (обакацієний ← [обакаціяти] ← акація), тварин (зозулений ← [зозулити] ← зозуля), осіб (закобзарений ← [закобзарити] ← кобзар, пояничарений ← [пояничарити] ← яничар), імена і прізвища письменників (омайнрідений ← [омайнрідити] ← Майн Рід, отичинений ← [отичинити] ← Тичина), героїв творів (омонтекрістений ← [омонтекрістити] ← Монте Крісто). Крім того, мотивувальні можуть бути іншими конкретними й абстрактними назвами,

зокрема, верхнього одягу (*осутанений* ← [*осутанити*] ← *сутана*), наук (*офілософлений* ← [*офілософити*] ← *філософія*).

Уживання наведених слів у контекстах ще раз засвідчує їхню okazіональність, наприклад: *Провінціальний поет заворожений Бальмонтом, відшукав свій кут самотньо **обакацієний**; Завтра день прокинеться і приголубить усе розхристане – усе хлоп'яче і молоде – **омайнрідене, омонтекрістене** – ранком весняним по вулиці йде; О, ті поклони, **отичинені**, Такі низькі й такі нестерпні. За всі гріхи, чудні й невчинені, Ти щиро каявся у «Серпні»; Нога трави в багряне відійшла, **Зозулена** зоря останню росу гонить; На тім тлі і в тій атмосфері покалічена цензурою і впень **закобзарена** суспільством поезія Шевченка обернулася в вельмишановну, але майже мертву реліквію.* Okazіональність окремих дієприкметників пов'язана ще й із тим, що твірною базою для них виступають антропоніми, і не лише прості назви, а й складені: *омайнрідений* ← [*омайнрідити*] ← *Майн Рід*; *омонтекрістений* ← [*омонтекрістити*] ← *Монте Крісто*.

Зазначаємо, що неузואльні дієприкметники пасивного стану минулого часу, які мають формальний показник – суфікс **-ен-** (рідше – **-н-**, **-т-**), указують «на ознаку, надану одному предметові якоюсь іншою»: *джипнутий* ← [*джипнути*] ← *джип*, *опляшкований* ← [*опляшувати*] ← *пляшка*, *офілософлений* ← [*офілософити*] ← *філософія*, *згрозений* ← [*згрозити*] ← *гроза*, *заофшорений* ← [*заофшорити*] ← *офшорний*, *викиталтуваний* ← [*викиталтувати*] ← *киталт*, *ознаковлений* ← [*ознаковити*] ← *знак*, *озмістовлений* ← [*озмістовити*] ← *зміст*, *збандитизований* ← [*збандитизувати*] ← *бандит*, *юлькнутий* ← [*юлькнути*] ← *Юлька* (*Земелька* ж, як і інше майно, піде тому депутатові, який вчасно перелізе в потрібну фракцію. А **юлькнуті** фельдмани вже навіть порахували, скільки на ці землі потрібно заселити китайців і скільки негрів (М. Хавлюк). А **джипнутий** за кермом джипа – все одно джипнутий. Звісно, це стосується лише джипнутих; Це щось наче більш «офілософлений» варіант трагічного оптимізму попереднього покоління; Всі сто століть у скуті і жалі / під

небозвіддям згроженої днини ти водиш серцем наші мужні кораблі З вітрилами на щоглі України).

Як бачимо, переважна більшість аналізованих одиниць, пропускаючи дієслівну словотвірну ланку, опосередковано співвідноситься з іменниковими твірними базами. Подекуди творення черезкрокових дериватів супроводжується пропуском двох дериваційних ланок, це характерно, наприклад, для дієприкметника *непокомсомолений* ← [*не покомсомолити*] ← [*покомсомолити*] ← *комсомол* (ознака за невиконаною дією (процесом), пов'язаною з комсомолом або ознака того, хто не став комсомольцем). Під час творення пасивних дієприкметникових інновацій з суфіксом **-ен-** активно використовуються такі префікси, як **з-(с-)**, **за-**, **о-(об-)**, рідше **ви-**, **по-**, **роз-**. Відзначимо, що додавання препозитивного елемента **о-** є нехарактерним для узуального словотворення дієприкметників, натомість в оказіональних одиницях він є продуктивним і слугує для надання об'єктові внутрішньої характеристики: *очорнокнижений, осончений, отичинений, офілософлений* тощо.

Фіксуємо кілька новацій з префіксом **за-**, завдяки чому в лексичних значеннях слів виникає сема "знаходження у певних фізичних або психологічних межах": *Сприймав усе за чисту воду вкрай засересерений народ; Снігом мовчу. Тайгою. / За Сибіром затюрмлене слово; а також 'надання характерної зовнішньої ознаки': Од відчуття гармонії і злагоди, / В сльозині світ узріти новостворений – /зарайдужений, щастям запрозорений!; Вишневість / Не вітром забджолена порість – Примлоснена спечною повінню червня.*

Префікс **з-** надає дієприкметниковим неолексемам значення «набуття ознак об'єкта, що названий мотивувальним словом»: *Найперші бранці бунту – літаки, мільярдних згуб звідчаяні візниць; Ми – із чорнозему, з ясних глибин ріллі, звулканені в своїх трудних безсоннях; Послухай, вона промовля: «Не спіши... Пакет засургучений в полі лиши – Хай вітер розірве його, розмета,*

Бо суть його – жінки збасанена мста...». Жив скадебешений поет і був у нього творчий лет не до незвіданих планет, а до харчів і в туалет.

Неодериват *збасанений* утворено від назви міфічного птаха *басан*, який, за повір'ям, є вогнедишним, однак його полум'я холодне й безпечне для інших. Новотвір *скадебешений* характеризує не лише стан зацькованого митця, але й негативно оцінює діяльність цієї радянської установи. Зазначимо, що найвищим ступенем okazіональності володіють новації, спродуковані від аббревіатур КДБ та ССРСР. Подекуди в одному контексті може вживатися кілька черезкрокових дериватів, що спричиняє підсилення емоційно-експресивного забарвлення (*Гнуті на власному терені, есесені та есесерені, автоматені та машингверені, – дунайці ми, а не данайці* (В. Каліна. Дунайці).

Новотвір *переутроблені* є синонімом до узуального дієприкметника *перетравлений*. Використання в ролі твірної бази застарілого іменника *утроба* спричиняє додавання до семантичної структури деривата нового змісту «підкреслено важливої справи», що має іронічне значення: *Пиріжки, з любов'ю зроблені, З ніжністю переутроблені: На посадівиконроба / Творчо трудиться утроба...*

Продуктування таких інноваційних дієслів засвідчує продуктивність творення в узуальній деривації пасивних дієприкметників переважно від дієслів доконаного виду. Неузуальним способом черезкрокової деривації утворено також лексему зі значенням процесуальної ознаки від складної твірної бази, що не властиве для узуального творення (*євровідремонтований* ← [*євровідремонтувати*] ← *євроремонт*). Як бачимо, особливістю цього новотвору є наявність у його структурі префікса **від-**, відсутнього у твірній базі *євроремонт*.

Меншу групу фіксуємо інноваційних дієприкметників, які, пропускаючи дієслівну ланку, опосередковано співвідносяться з прикметниками, зокрема відносними: *вминулений* ← [*вминулити*] ← *минулий*, *олітнений* ← [*олітнити*] ← *літній*: *Що варте ще одне страждання До всіх вминулених страждань І вічне, вічне поспішання На свято серця і жадань.*

У поодиноких випадках твірною базою виступають якісні ад'єктиви: *Виголублена передобіднім сонцем голубінь*. У наведеному похідному префікс ви- реалізує значення «інтенсивної дії»; *одоброволений* ← [*одоброволити*] ← *добровільний*.

Для окремих дієприкметників, утворених унаслідок черезступеневої деривації, властивим є встановлення подвійного напрямку мотивації (відсубстантивного і відад'єктивного): *збульваризований* ← [*збульваризувати*] ← *бульвар* (надана ознака за дією, пов'язаною з бульваром) і *збульваризований* ← [*збульваризувати*] ← *бульварний* (надана ознака за дією, пов'язаною з чимось бульварним (про пресу, літературу невисокої якості й низької естетичності); *дахонутий* ← [*дахонути*] ← *дах* (ознака за дією, пов'язаною з дахом (бути з дахом-прикриттям)) і *дахонутий* ← [*дахонути*] ← «дах поїхав» (мати ознаку того, в кого «дах поїхав»); *омандатнений* ← [*омандатити*] ← *мандат* (ознака за дією (процесом), пов'язаною з мандатом (той, хто отримав мандат)) і *омандатнений* ← [*омандатнити*] ← *мандатний* (ознака за дією, пов'язаною з мандатним (зробити мандатним): *Загибель української мови, яку несуть омандатнені українофоби, – це наша смерть*.

Останнім часом у творенні інноваційної лексики продуктивності набуває модель: **най-...-іш-+ відносний прикметник** (*найапельсиновіший, найпомідорніший* та ін.). Пропущеною дериваційною ланкою є відсутня в узусі одиниця, що відповідає формі вищого ступеня порівняння прикметників (*апельсиновіший, помідорніший*), оскільки від відносних прикметників такі форми не утворюються. Це дає нам підстави кваліфікувати наведені інновації як такі, що постали на основі субстантивної семантики. Формант **-най-...-іш(ий)** до семантики таких відносних за походження прикметників уносить якісну сему: (*апельсин* ← *апельсиновий* ← «*апельсиновіший*» ← *найапельсиновіший*): *Найпомідорніша* томатна паста «Чумак» надасть стравам смаку стиглих, налитих сонцем херсонських помідорів (реклама на телеканалі). *Найапельсиновіший* препарат від температури та нежитю.

Аналогічну словотвірну будову мають черезступеневі деривати *найбезрукіший, найкультовіший, найетимологіший, найп'ятизірковіший, найеталонніший, найзубоскальніший, найдніпропетровськіший, найдокументальніший, найнезалежніший*: *Усім стало зрозуміло, що польські авантюристи вирішили переночувати мене у **найцентральношому, найдорожчому і найп'ятизірковішому** готелі цієї країни* (Ю. Андрухович. Лексикон інтимних міст).

Так само творяться віддієприкметникові похідні *найчитаніший, найексплуатованіший, найзарядженіший, найгарантованіший, найрозикуваніший* тощо (як ми знаємо, в узуальному словоторенні ступеньованих форм від дієприкметників не зафіксовано).

Способом черезкрокової деривації утворені також okazіональні прикметники, які за зовнішнім виглядом і будовою схожі з дієприкметниками: *набензинений, загербіцидований* (... *на середину ночі я ставив будильник, виїжджав, трясучи порожніми канистрами, і повертався такий **набензинений**, що досипав на кухні; Завдяки аграрній політиці кожен третій громадянин нашої **загербіцидованої** країни народжується з патологією печінки.*)

Індивідуально-авторські новотвори *загербіцидирований, набензинений* мотивовані іменниками *гербицид, бензин*, а не дієсловами, як це визначено системою. При творенні цих okazіоналізмів використовуються суфіксально-префіксальні форманти за **-... ован (ий), на -... ен (ий)**.

Дериваційною базою подекуди слугують не тільки слова, але й словосполучення, фразеологічні і синтаксичні, компоненти яких є або різнотипними, або однотипними, наприклад: *олавровінчений* ← [олавровінчити] ← лавровінець ← лавровий вінець, *опасмодимлений* ← [опасмодимити ← пасмодим] ← пасмо, дим.

*Коли стане зимно забайдуженій легенді і буде лягати молодість в **олавровінчену** труну; І томивсь Озіріс за загубленою Ізідію, морщив просторінь **опасмодимлений** пароход.*

Отже, можемо зробити висновок, що черезкрокова деривація продуктивною є для творення дієприкметників як особливої форми дієслова. Іменники, на основі яких продукуються дієприкметники, характеризуються різноманітною семантикою, а також належать до різних лексико-граматичних розрядів. Меншу продуктивність як твірної база виявляють відносні або якісні ад'єктиви.

Продуктування інноваційних дієслів засвідчує продуктивність творення пасивних дієприкметників переважно від дієслів доконаного виду.

2.4 Черезкрокове словотворення дієприслівників як особливої форми дієслова

Ми зафіксували також групу незувальних дієприслівників, творення яких також характеризується пропуском словотвірної ланки, якою є відповідне дієслово, оскільки дієприслівники – це особлива, але незмінювана форма дієслова, що має значення додаткової дії. Незувальні дієприслівники можуть виражати доконану або недоконану дію. Формальними показниками дієприслівників теперішнього часу є суфікси **-ачи (-ячи)**, **-учи (-ючи)**, минулого часу – суфікси **-ши**, **-вши**. Дієприслівники можуть мати значення додаткової дії, що відбувається одночасно з основною або додаткової дії, яка за часом свого перебігу передує основній. Як показує аналіз фактичного матеріалу, в узусі відсутні слова зі значенням процесу, стану, які могли б слугувати базою для творення відповідних дієслівних форм. Робимо висновок, що словотвірна семантика таких одиниць сформувалася на основі предметного значення, тобто твірною базою таких дієприслівників є іменники: *десантуючись* ← [десантуватися] ← десант, *переструнюючи* ← [переструнювати] ← струна, *крильцюючи* ← [крильцювати] ← крильце, *метелишкуючи* ← [метелишкувати] ← метелик, *онімбивши* ← [онімбити] ← німб (Часотривання поета не обмежується лише земним його виміром – воно неминуче розпросторюється за межі фізичного існування, «десантуючись» і в «чорний сон віків»; Доцик бором та перебором, *переструнюючи* гілля; І

тепер його, як і живого, Споюють онімбивши чоло, – Так уже споїли не одного, Щоб самим просторіше було).

Оскільки похідні, що мають формальні показники дієприслівників, утворюються способом черезступеневого словотворення, вони не перебувають зі своїми мотивувальними у відношеннях послідовного підпорядкування, для них властивою є опосередкована мотивація. Така мотивація властива і для дериватів, твірною базою для яких виступають відносні прикметники: *вічніючи* ← [*вічніти*] ← *вічний* (...як той закон, що він... у вічності, мовляв, одвічний – вічно **вічніючи** вічною над нами).

Отже, дієприслівникові форми як деривати, що продукуються внаслідок черезкрокової деривації, виявляють меншу продуктивність порівняно з дієприкметниками. Оскільки в узусі відсутні дієслова з тотожною семантикою і ці одиниці характеризуються опосередкованою мотивацією з іменниками та прикметниками, робимо висновок про словотвірний характер цих лексем.

2.5 Черезкрокове словотворення прислівників

Детально розглядаючи синтаксичну роль прислівника, його зв'язок із іншими частинами мови, передусім з дієсловом, О.О.Потебня звернув увагу на творення прислівників від різних частин мови, переважно від іменників та прикметників; виявив і описав ті зміни, що відбувалися в процесі переходу іменникових та прикметникових форм у прислівники.

Ми проаналізували групу незувальних прислівників, утворених способом черезкрокового словотворення. Можемо констатувати, що найчастіше такі одиниці мають формальний показник у вигляді суфікса **-о-**. Як ми знаємо, в узусі якісно-означальні прислівники утворюються від якісних прикметників, що можуть виражати ознаку більшою або меншою мірою. Дібрані приклади демонструють, що інноваційні девербативи встановлюють семантико-словотвірні стосунки з іменниками, пропускаючи дериваційний крок: *мороковито* ← [*мороковитий*] ← *морок*, *інтерв'юйно* ←

[інтерв'юйний] ← інтерв'ю, ірванічно ← [ірванічний] ← Ірванець. Для окремих похідних властивим є пропуск навіть двох дериваційних кроків: *розвеснено* ← [розвеснений ← розвеснити] ← *весна*, *некавомобільно* ← [некавомобільний] ← [кавомобільно] ← *кавомобіль*.

Наведемо приклади вживання указаних інновацій в контекстах, що допомагає простежити різноманітні відтінки в значеннях дериватів, які виникають унаслідок опосередкованих мотиваційних стосунків: *Ось так, як є, мороковито* врізьбились тіні в битий шлях, що каламутився копитом і розпинався на стопах; *І так мені розвеснено* було, *І так мені розкрилено* летілось, *І так мені стовічно* жити хотілось, *Що я веселим* громом заривав!

Подекуди прислівники є похідними від неузвальноних дієприкметникових форм, відсутніх в узусі, але на які вказує словотвірна структура похідних. Вони сприймаються як такі, що позначають насамперед спосіб дії, ступінь та інтенсивність вияву непроцесуальних ознак: *обезпаморочено* ← [обезпаморочений ← обезпаморочити] ← *памороки*, *обездужено* ← [обездужений ← обездужити] ← *дужий*: (*Студіє обездужено* Мій антиквар, *Чому скрізь бездушно. І все марно?*; *Електрика освітлює* дзеркальну залу *обезпаморочено*).

Дериваційною базою подекуди слугують не тільки слова, але й словосполучення, фразеологічні і синтаксичні, компоненти яких є або різнотипними, або однотипними, як-от: *вечірньосірогусо* ← [вечірньосірогусий] ← *вечірні сірі гуси*, *дощоросно* ← [дощоросний] ← *дощ*, *роса*, *тиховечірньо* ← [тиховечірній] ← *тихий вечір*, *безшумногнівно* ← [безшумногнівний] ← *безшумний гнів*, *стосмертельно* ← [стосмертельний] ← *сто*, *смерть*, *чорнолапо* ← [чорнолапий] ← *чорні лапи*, *очезпідбровено* ← [очезпідбровений] ← *очі з-під брів*: (*Додому дітлашні вечірньосірогусо, Вечірньосірогусто* ластівкам – *Додому всі, хто є: стручок квасолі луснув* І лусканням своїм всіх на ніч налякав; *Тиховечірньо* ми на веранді *Ловили* арфи срібляні струни; *Іде кіт* через лід *Чорнолапо* на обід).

Отже, прислівники хоч і меншою мірою, але виявляють здатність утворюватися неузвальним способом – черезкроковою деривацією. Унаслідок такого процесу вони можуть уступати в опосередковані мотиваційні стосунки з іменниками. Оказіональність значної частини інноваційних прислівників досягається тим, що твірною базою для них виступають словосполучення і синтаксичні компоненти.

Висновки до II розділу

Аналізований матеріал свідчить про те, що черезкрокове словотворення посідає помітне місце в лексичній системі сучасної української мови, сприяючи розширенню й збагаченню словникового складу внаслідок активної взаємодії внутрішніх та зовнішніх чинників, виконуючи при цьому найважливішу функцію економії мовних зусиль.

Семантико-словотвірні стосунки в парі «похідне – твірне» під час черезступеневої деривації є опосередкованими, оскільки відсутня безпосередня мотивувальна база, яка регулює дериваційні відношення в такій парі.

Способом черезкрокового словотворення найчастіше продукуються віддієслівні іменники, обидві особливі дієслівні форми, прислівники. Іменникові продуктивні суфікси **-нн'** (**-енн'**-, **-інн'**-), **-ацій-**, **-изм-**, **-щина-**, а також менш продуктивні **-ацій-**, **-ість-** є носіями словотвірного значення опредметненої дії. Оскільки відповідні спільнокореневі дієслова відсутні в узусі, похідні починають вступати в опосередковані дериваційні стосунки з іншими мотивувальними (найчастіше – це іменники або прикметники). Співвідносні іменники належать до різних лексико-граматичних розрядів.

Дієприкметники як форма дієслова найактивніше вступають у семантико-словотвірні стосунки з найрізноманітнішими за семантикою і структурою субстантивними й ад'єктивними твірними базами. Активність при цьому виявляють префікси **з-(с-)**, **за-**, **о-(об-)**, менш продуктивними є форманти **ви-**, **пере-**, **роз-**.

Інноваційні дієприслівники опосередковано мотивуються відносними прикметниками та іменниками, що засвідчує відсутність у сучасній українській мові співвідносного дієслова.

Для вербативів черезступеневе словотворення є непродуктивним. Пропускаючи прикметникову дериваційну ланку, такі одиниці співвідносяться з іменниковими твірними базами.

ВИСНОВКИ

Неологія як нова галузь мовознавства займається процесами лексико-семантичного оновлення мови. Формування цієї мовознавчої дисципліни було викликано усвідомленням нового слова як самостійної лінгвістичної категорії, яка пройшла в своєму становленні шлях від розуміння неологізму як запозиченою українською мовою лексичною одиницею до осмислення його як складного багатовимірного явища мови.

Проблема наукового вивчення неологізмів, їхніх типів, функціональних характеристик, семантичних особливостей є актуальною, оскільки самі новоутворення об'єктивно відображають ті суспільні, соціальні, політичні, культурні, наукові та ін. зміни в житті людини, властиві певному часовому проміжку і служать показником розвитку й динаміки не тільки суспільства, а й словникового складу мови в цей період.

Проведене нами дослідження інновацій дало змогу уточнити принцип виділення і опису нових одиниць лексичної системи, а відповідно – уточнити і саме поняття «неологізм», під яким розуміємо «слово, значення слова чи сполучення слів, які сформувалися в мові певного історичного періоду для позначення нової об'єктивної реалії, відповідають усім нормам сучасної літературної мови і можуть увійти до її активного лексикону» [57:443].

Основними показниками, що засвідчують процес інтенсивного входження нового слова в лексичну систему мови, є «його висока частотність уживання; використання в текстах різних жанрів і різної стильової належності; словотвірна активність, здатність виступати мотиваційною базою для творення похідних слів; закріплення за ним нових значень і переносних уживань; здатність вступати в синтагматичні зв'язки з іншими словами» [53:41].

Наголошуємо на розмежуванні узуальних та інших видів інновацій. У межах лексичних інновацій чималу групу складають okazionalizmi, які на відміну від неологізмів слугують для увиразнення, уточнення вже відомого

поняття і виконують художньо-зображальні функції. Оказіоналізми – це утворення разового характеру, що реалізують емоційно-експресивну функцію нового слова, є одиничними та контекстуально зумовленими, мають індивідуальний, частковий характер і функціонують лише в мовленні.

Останнім часом лексичний склад української мови поповнився великою кількістю інновацій, утворених неузвальними способами. Одним із продуктивних серед них є спосіб черезкрокової деривації.

Проведений нами аналіз структурно-семантичних особливостей новотворів, спродукованих шляхом черезкрокового словотворення, показав, що цей спосіб є одним із важливих джерел лексичного збагачення мови і виконує головний закон – мовної економії. Черезкрокова деривація має свої особливості: мотивувальною базою стає частина мови, яка словотвірною передують тій, від якої зазвичай відбувається утворення. На це вказує словотвірна й семантична структура похідного слова. Семантико-словотвірні стосунки в парі «похідне – твірне» є опосередкованими, оскільки відсутній безпосередній мотиватор, який регулює дериваційні відношення в словотвірній парі.

Деривація відбувається на базі найрізноманітнішої лексики: іменників, які належать до різних лексико-граматичних розрядів, якісних і відносних прикметників. Для субстантивів твірними базами можуть бути власні й загальні іменники, а також відносні прикметники. Для цих одиниць характерні суфікси **-нн'(-енн'-, -інн'-), -ацій-** (*ритуалізація* ← [*ритуалізувати*] ← *ритуал*).

Останнім часом у творенні інноваційної лексики продуктивності набуває модель: **най-...-іш-+ відносний прикметник**. Пропущеною дериваційною ланкою є відсутня в узусі одиниця, що відповідає формі вищого ступеня порівняння прикметників. Це дає нам підстави кваліфікувати наведені інновації як словотвірні одиниці, що постають на основі субстантивної семантики (*найпомідорніший*).

Черезкрокові дієприкметникові деривати творяться за допомогою префіксів **з-(с-), за-, о-(об-), рідше ви-, пере-, роз-**. Переважно це одиниці пасивного стану минулого часу, мають формальний показник – суфікс **-ен-** (рідше – **-н-, -т-**), указуючи на ознаку, надану одному предметові якоюсь іншою (*ззозулений* ← [*ззозулити*] ← *зозуля*).

Для дієприслівників формальними показниками є суфікси теперішнього часу **-ачи (-ячи), -учи (-ючи)**, минулого часу – суфікси **-ши, -вши**. Оскільки в узусі відсутні мотивувальні вербативи, семантика таких одиниць формується на основі предметного значення, тобто твірною базою є субстантиви (*десантуючись* ← [*десантуватися*] ← *десант*).

Щодо групи прислівників, то характерний для них суфікс **-о-** вказує на пропущену ад'єктивну ланку. Інновація опосередковано співвідноситься із спільнокореневим субстантивом (*мороковито* ← [*мороковитий*] ← *морок*).

Аналізований матеріал свідчить про те, що черезкрокове словотворення посідає помітне місце в лексичній системі сучасної української мови, сприяючи розширенню й збагаченню словникового складу внаслідок активної взаємодії внутрішніх та зовнішніх чинників, виконуючи при цьому найважливішу функцію економії мовних зусиль.

Інноваційні процеси в лексичній системі сучасної української мови потребують постійного аналізу та оцінки фахівців із погляду норми. Це дасть змогу простежити не тільки динаміку розвитку словникового складу мови в певний період часу, а й особливості соціальних, політичних, культурних та інших змін в суспільстві, оскільки мова покликана фіксувати й закріплювати будь-які види відносин в соціумі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Анисимова Т. В. Стилистические возможности суффиксальных имён существительных на материале газетно-публицистического стиля : автореф. дис. ... канд. філол. наук / Т. В. Анисимова. – Саратов, 1982. – 18 с.
2. Арутюнова. Н. Д. Очерки по словообразованию в современном испанском языке : монографія / Н. Д. Арутюнова. – М., 1961. – 150 с.
3. Архів української реклами [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://adlog.tv/archive.php?type=1>
4. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – М.: Сов.энциклопедия, 1966. – 606 с.
5. Бабенко Н. Г. Оказиональное в художественном тексте. Структурно-семантический анализ : учебное пособие / Н. Г. Бабенко. – Калининград, 1997. – 70 с.
6. Березовенко А. В. Лексичні інновації (на матеріалі болгарської мови 80-х років) / А. В. Березовенко. – К.: Вид-во Київського ун-ту, 1998. – 189 с.
7. Богданов Н. А. Словообразовательная структура речевых новообразований на материале писем русских писателей второй половины XIX века : автореф. дис. ... канд. філол. наук / Н. А. Богданов. – Алма-Ата, 1979. – 20 с.
8. Валгина Н. С. Активные процессы в современном русском языке : учебное пособие / Н. С. Валгина. – Москва, 2001. – 304 с.
9. Вокальчук Г. М. Авторський неологізм в українській поезії XX століття (лексиграфічний аспект) : монографія / Г. М. Вокальчук. – Рівне, 2004. – 524 с.
10. Вокальчук Г. М. „Я – беззразковості поет” (словотворчість Михайла Семенка) : монографія / Г. М. Вокальчук. – Р., 2006. – 201 с.

11. Волох О. Т. Сучасна українська літературна мова: Вступ. Фонетика. Орфоепія. Графіка і орфографія. Лексикологія. Словотвір / О. Т. Волох. – К.: Вища шк., 1986. – 172 с.
12. Габинская О. А. Типология причин словотворчества /О. А. Габинская. – Воронеж: ВГУ, 1981. – 153 с.
13. Гак В. Г. Языковые преобразования: языки русской культуры /В. Г. Гак. – М., 1998. – 763 с.
14. Ганич Д. І. Словник лінгвістичних термінів/ Д. І. Ганич, І. С. Олійник. – К.: Вища шк., 1985. – 360с.
15. Гочев Г. Н. Иноязычные новационные единицы в лексике русского языка / Г. Н. Гочев// науково-теоретичний часопис з мовознавства. Одеса, 2014.– № 21. – С. 154 – 167.
16. Гамерська І. І. Контамінація як спосіб словотвору / І. Гамерська // Молодий вчений. – 2018. – № 3 (55). – С. 27–31.
17. Грищенко А. П. Сучасна українська літературна мова/ А. П. Грищенко. – К.: Вища шк., 1997. – 440 с.
18. Гугунава Д. В. Специфика словопроизводства в литературной критике пришедений постмодернизма :автореф. дис...канд. филол. наук / Д. В. Гугунава. – Нижний Новгород, 2003. – 24 с.
19. Джоглидзе Л. И. Новые слова в современном русском языке на материале газеты «Правда» за 1971 – 1975 гг : автореф. дис.... канд. филол. наук / Л. И. Джоглидзе. – Тбилиси, 1979. – 29 с.
20. Жовтобрюх М. А. Курс сучасної української літературної мови, / М. А. Жовтобрюх. – К.: Вища шк., 1972. – 402 с.
21. Жовтобрюх М. А. Словотвір сучасної української літературної мови : монографія / М. А. Жовтобрюх.– К.: Вища шк., 1979. – 407 с.
22. Земская Е. А. Современный русский язык : словообразование: учебное пособие / Е. А. Земская. –М., 1973.–304 с.

23. Зуева Р. С. Оказиональные существительные в поэзии А. Вознесенского // Вопросы русской филологии : Сб. статей / Р. С. Зуева. – Алма-Ата, 1978. – 536 с.
24. Изотов В. П. К описанию системы незуальных способов. Актуальные проблемы русистики / В. П. Изотов // Тезисы докладов и сообщений международной научной конференции. – Екатеринбург, 1997. – С. 61 – 73.
25. Изотов В. П. Уровневая организация способов словообразования / В. П. Изотов – Орел: Изд-во Орловского ун-та, 1996. – 89 с.
26. Караулов Ю. Н. О состоянии русского языка современности / Ю. Н. Караулов. – М.: Наука, 1991. – 66 с.
27. Карпіловська Є. А. Незуальне словотворення: правила «гри без правил» / Є. А. Карпіловська // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. – К., 2005. – С. 106–117.
28. Клименко Н. Ф. Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі : монографія / Н. Ф. Клименко. – К., 2008. – 336 с.
29. Ковальчук М. С. Інноваційна лексика в мові преси початку ХХІ століття / М. С. Ковальчук // Дослідження з лексикології і граматики української мови. – К., 2010. – С. 110–118.
30. Колоїз Ж. В. Оказіональна деривація: теоретичний та функціонально-прагматичний аспекти : автореф. дис. ... канд. філол. наук / Ж. В. Колоїз. – Х., 2007. – 59 с.
31. Колоїз Ж. В. Незуальне словотворення : монографія / Ж. В. Колоїз. – Кривий Ріг, 2015. – 156 с.
32. Котёлова Н. З. Новое в русской лексике : словарные материалы / Н. З. Котелова. – М., 1980. – 267 с.
33. Котёлова Н. З. Новые слова и словари новых слов / Н. З. Котелова. – М., 1983. – 223 с.
34. Крутько Т. В. Телескопія як різновид компресійного словотвору (на матеріалі рекламних текстів) // Сучасні проблеми гуманітаристики: світоглядні пошуки, комунікативні та педагогічні стратегії : Зб. матеріалів II

Всеукр. наук.-практ. конф. (Рівне, 6 грудня 2012 р.). – Рівне : РІ КУП НАН. 2012. – С. 110–112.

35. Лейчик В. М. Реальное и виртуальное в понятии «диалог культур» // Лингвистика и межкультурная коммуникация. Вестник МГУ. Серия:19. – 2001. – №3. – С. 73–80.

36. Лыков А.Г. Современная русская лексикология (русское окказиональное слово) / А. Г. Лыков.– М.: Высшая шк., 1976. – 119 с.

37. Лопатин В. В. Рождение слова : Неологизмы и окказиональное словообразование / В. В. Лопатин. – М.: Наука, 1973. – 151с.

38. Лопатин В. В. Русская словообразовательная морфемика (проблемы и принципы описания) / В. В. Лопатин. – М.: Наука, 1977. – 316с.

39. Лоцинова І. С. Неолексика у творах письменників Дніпропетровщини : автореф.дис. ... канд.філол. наук : 10.02.01 «Українська мова» / І. С. Лоцинова.–Дніпро, 2016. – 23 с.

40. Мазурик Д. В. Інноваційні процеси в лексиці сучасної української літературної мови (90-і роки ХХ ст.): автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Д. В. Мазурик. – Л., 2002. – 21 с.

41. Маслов Ю. С. Введение в языкознание / Ю. С. Маслов. – М.: Высшая шк., 1998. – 272с.

42. Михалев А. Б. Общее языкознание и исследования лингвистических учений / А. Б. Михалев. – Пятигорск, 1998. – 127с.

43. Муромцева О. Г. Розвиток лексики української літературної мови в другій половині ХІХ – на поч. ХХ ст. / О. Г. Муромцева. – К.: Вища шк., 1985. – 152с.

44. Намитокова Р. Ю. Авторские неологизмы : Словообразовательный аспект / Р. Ю. Намитокова. – Ростов-на-Дону.: Изд-во Ростовского ун-та, 1986. – 156с.

45. Нелюба А. М. Експліцитна й імпліцитна економія в словотвірній номінації української мови : дис. ... докт. філол. наук : 10.02.01 «Українська мова»/ А. М. Нелюба. – К., 2008. – 46 с.

46. Немченко В. М. Основные понятия словообразования в терминах / В. М. Немченко. – Красноярск, 1985. – 204 с.
47. Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів / І. С. Олійник, Д. І. Ганич. – К.: Вища шк., 1985. – 360с.
48. Островська Ю. К. Дослідження семантики оцінних неологізмів: засади добору мовного матеріалу [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Tmz/2009_19/Ostrovskaj.pdf
49. Пулина Е. А. Новое слово Дж. Джойса: моделиобразования / Е. А. Пулина // Языкознание и литературоведение в синхронии и диахронии. – Тамбов: Тамбовполиграфиздат, 2006. – Вып. I. – С. 424–429.
50. Сенько Е. В. Теоретические основы неологии / Е. В. Сенько. – Владикавказ : ВИД, 2001. – 235 с.
51. Сербенська О. А. Актуальне інтерв'ю з мовознавцем (140 запитань і відповідей)/ О. А. Сербенська, М. Й. Волощак. – К.: Просвіта, 2001. – 108с.
52. Соссюр Ф. де. Курс загальної лінгвістики / Ф. де Соссюр. – К.: Основа, 1998. – 324 с.
53. Стишов О. А. Динамічні процеси в лексико-семантичній системі та в словотворі української мови кінця ХХ ст. (на матеріалі мови засобів масової інформації) : автореф. дис. ...докт. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / О. А. Стишов. – К., 2003. – 49 с.
54. Тихонов А. В. Словообразовательный словарь русского языка : в 2-х томах / А. В. Тихонов // Русский язык. – М., 1985. – 714 с.
55. Турчак О. М. Оказіоналізми в мові української преси 90-х років ХХ ст.: дис. ... канд. філол. наук / О. М. Турчак. – Дніпропетровськ, 2005. – 256 с.
56. Томашевский Б. В. Стилистика : учебное пособие, 2-е изд. / Б. В. Томашевский. – Л.: Изд-во Ленинградского гос. ун-та, 1983. – С. 108 – 119.
57. Українська мова : Енциклопедія / [ред. кол. : В. М. Русанівський, О. О. Татаренко (співголови), М. П. Зяблюк та ін.]. – К.: Українська енциклопедія, 2000. – 752 с.

58. Ужченко В. Д. Українська фразеологія / В. Д. Ужченко, Л. Г. Авксентьев. – Х.: Основа, 1990. – 152 с.
59. Улуханов И. С. Обратное словообразование / И. С. Улуханов // Русский язык в школе. – М., 1977. – С. 51–57.
60. Улуханов И. С. Окказиональные способы словообразования в современном русском языке / И. С. Улуханов // Известия АН : Серия литературы и языка. – М.: Наука, 1992б. – С. 3 – 18.
61. Улуханов И. С. Единицы словообразовательной системы русского языка и их лексическая реализация / И. С. Улуханов. – [2-е изд., испр. и доп.]. – М.: РАН, Ин-т русс. языка им. В. В. Виноградова, 1996. – 232 с.
62. Фельдман Н. И. Окказиональные слова и лексикография / Н. И. Фельдман // Вопросы языкознания. – 1987. – С. 64 –73.
63. Ханпира Э. И. К вопросу об окказиональном значении слова в поэтической речи / Э. И. Ханпира // Изв. АН СССР. Серия. Литература и язык. – М.– Вып. 4., 1970. – С. 153 – 166.
64. Черепанов И. Ю. Дом колдуньи. Язык творческого бессознательного / И. Ю. Черепанов. – М.: КСП+, 1999. – 416 с.
65. Чиркова Е. К. О критериях отграничения окказиональных слов от новых слов литературного языка / Е. К. Чиркова // Современная русская лексикография. – Л., 1975. – С. 91-101.
66. Шанский Н. М. Очерки по русскому словообразованию / Н. М. Шанский. – М.: МГУ, 1968. – 311 с.
67. Янко-Триницкая Н. А. Междусловное наложение // Развитие современного русс. языка / Н. А. Янко-Триницкая. – М.: Наука, 1975. – С. 18 –23.

АНОТАЦІЯ

Цимбаленко П.

Черезкрокове словотворення інноваційної лексики: особливості структури й семантики

Робота присвячена аналізу інноваційної лексики, дослідженню одного із способів незузального словотворення, з'ясуванню структурно – семантичних особливостей через ступеневих дериватів.

Актуальність роботи допомагає визначити проблеми, пов'язані із процесами утворення нових слів у мові та мовленні; проаналізувати різноспрямованість досліджених новацій у мові засобів масової інформації, які є потужним чинником збагачення словника української літературної мови та, не дивлячись на відсутність монографічного вивчення незузальних способів деривації, з'ясувати місце черезкрокового словотворення у системі продукування нових слів.

Предметом дослідження є структурно-семантичні особливості черезкрокових дериватів.

Мета дослідження – з'ясувати структурно–семантичні особливості дериватів, що постали внаслідок черезступеневої деривації. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань: 1) узагальнити напрацювання мовознавців щодо проблеми типологізації нових мовних одиниць; 2) виявити особливості незузальних способів словотворення; 3) охарактеризувати структурні різновиди черезкрокових дериватів; 4) з'ясувати словотвірні значення черезкрокових похідних різної частиномовної належності; 5) установити продуктивність/непродуктивність словотвірних типів черезкрокових дериватів; 6) визначити опосередковані мотиваційні стосунки аналізованих дериватів.

Джерела роботи: дослідження здійснювалося за допомогою аналізу словників, які присвячені словотвірним інноваціям і на базі новоутворень, , дібраних з публіцистичних текстів і дописів в Інтернет-мережі.

Робота складається зі вступу, двох розділів із підрозділами, висновків до розділів, загальних висновків та бібліографічного списку використаної літератури (67 позицій). Перший розділ є теоретичним і має п'ять підрозділів. У ньому розглядаємо інноваційну лексику, розмежування термінів «неологізм», «оказіоналізм», залучаємо до аналізу термін «потенціоналізм». Другий розділ містить п'ять підрозділів, у яких ми аналізуємо черезкрокове словотворення іменників, дієприкметників, дієприслівників і прислівників. Загальний обсяг роботи становить 68 сторінок.

Ключові слова: інновація, неологізм, оказіоналізм, незувальні способи словотворення, деривація, черезкрокове словотворення, продукування.

Summary

Tymbalenko Polina

Step-drop derivation of innovative vocabulary: the features of structure and semantics

The work is devoted to the analysis of innovative vocabulary, research of one of the ways of non - casual word formation, elucidation of structural - semantic features through degree derivatives.

The urgency of the work helps to identify problems associated with the processes of formation of new words in language and speech; to analyze the diversity of researched innovations in the language of mass media, which are a powerful factor in enriching the vocabulary of the Ukrainian literary language and, despite the lack of monographic study of non-usual methods of derivation, to find out the place of step-by-step word formation in the system of new words.

The subject The subject of the study is the structural and semantic features of cross-step derivatives.

The purpose of the study is to find out the structural and semantic features of derivatives that have arisen as a result of transient derivation. **Achieving this goal involves solving the following tasks:** 1) to summarize the work of linguists on the problem of typology of new language units; 2) identify the features of non-casual ways of word formation; 3) describe the structural varieties of step-by-step derivatives; 4) to find out the word-forming meanings of cross-step derivatives of different parts of speech; 5) establish the productivity / unproductivity of word-forming types of cross-step derivatives; 6) to determine the indirect motivational relations of the analyzed derivatives.

Sources of work: the research was carried out by analyzing dictionaries, which are devoted to word-forming innovations and on the basis of new formations, selected from journalistic texts and posts on the Internet.

The work consists of an introduction, two chapters with subsections, conclusions to the chapters, general conclusions and a bibliographic list of used literature (67 items). The first section is theoretical and has five sections. In it we

consider innovative vocabulary, the distinction between the terms "neologism", "occasionalism", we involve the term "potentialism" in the analysis. The second section contains five sections in which we analyze the step-by-step word formation of nouns, adjectives, adverbs and adverbs. The total volume of the work is 68 pages.

Keywords: innovation, neologism, occasionalism, non-casual ways of word formation, derivation, step-by-step word formation, production.